

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Bakalářská práce

2021

Eva Klímová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

**Efekty snížení věkové hranice aktivního volebního
práva: případ Švýcarska 1991 a Maroka 2002**

Bakalářská práce

Autor práce: Eva Klímová

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Hájek, M.A., Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 5. 2021

Eva Klímová

Bibliografický záznam

KLÍMOVÁ, Eva. *Efekty snížení věkové hranice aktivního volebního práva: případ Švýcarska 1991 a Maroka 2002*. Praha, 2021. 71 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Lukáš Hájek, M.A., Ph.D.

Rozsah práce: 128 321 znaků včetně mezer, tj. 71 normostran.

Abstrakt

Bakalářská práce *Efekty snížení věkové hranice aktivního volebního práva: případ Švýcarska 1991 a Maroka 2002* se zabývá vlivem snížení hranice aktivního volebního práva na zájem o politiku v případech Švýcarska a Maroka. Navazuje tak na dosavadní výzkum v oblasti změn zájmu o politiku u nejmladších voličů v reakci na získání volebního práva a rozšiřuje množinu zemí, v nichž byla tato problematika zkoumána. Práce je rozdělena do tří částí; první se věnuje teoretickým východiskům studie a rozebírá koncept zájmu o politiku a jeho vztah s politickým chováním. Jsou zde také shrnuty dosavadní poznatky z historie snižování hranice aktivního volebního práva. Navazující druhá část práce se věnuje samotným případům Švýcarska a Maroka, stejně jako i socio-ekonomickému a politicko-historickému kontextu obou zemí. Poslední část obsahuje samotný kvantitativní výzkum. Je zde popsána tvorba testované hypotézy, proces výběru proměnných, specifika použitého datasetu a metodický obsah výzkumu. Následně jsou představeny a interpretovány samotné výsledky. V první části se věnují pouze absenci efektu snížení hranice aktivního volebního práva na zájem o politiku a v druhé poté vysvětlení tohoto fenoménu na základě změny u intervenujících proměnných.

Abstract

The bachelor thesis *Effects of lowering the voting age: Cases of Switzerland 1991 and Morocco 2002* is concerned with the influence of lowering the voting age on interest in politics in the cases of Switzerland and Morocco. It builds on existing research on changes in young people's interest in politics in response to getting the right to vote and expands the range of countries where this issue has been examined. The thesis is divided into three parts; the first lays out the theoretical basis of the study and discusses the concept of interest in politics and its relationship with political behaviour. It also summarizes the existing knowledge from the history of lowering the voting age. The following second part deals with the cases of Switzerland and Morocco, as well as the socio-economic and political-historical context of both countries. The last part contains the quantitative research itself. It describes the creation of the tested hypothesis, selecting variables, the specifics of the used dataset and the methodological research approach. Subsequently, the

results themselves are presented and interpreted. In the first part, they deal only with the absence of the effect of lowering the voting age on the interest in politics, and in the following, they explain this phenomenon based on changes in intervening variables.

Klíčová slova

Snížení hranice aktivního volebního práva, volební právo, zájem o politiku, mladí, Švýcarsko, Maroko

Keywords

Lowering the voting age, voting rights, interest in politics, youth, Switzerland, Morocco

Title/název práce

Effects of lowering the voting age: Cases of Switzerland 1991 and Morocco 2002

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lukáši Hájkovi, M.A., Ph.D., za odborné a trpělivé vedení bakalářské práce a cenné rady, které mi v průběhu jejího zpracování poskytl. Dále bych chtěla poděkovat Kateřině Maškové za jazykovou korekturu a celkovou podporu.

Obsah

Úvod	3
1 Teoretické vymezení práce	6
1.1 Zájem o politiku	6
1.1.1 Hlavní faktory ovlivňující zájem o politiku	10
1.1.2 Pojetí politické participace	12
1.1.3 Nezájem o politiku a mladí lidé.....	13
1.1.4 Vztah mezi zájmem o politiku a volební účastí.....	18
1.2 Snižování hranice aktivního volebního práva	19
1.2.1 Vlny snižování.....	20
1.2.2 Efekty snížení	23
2 Popis případů Švýcarska a Maroka	27
2.1 Švýcarsko	27
2.1.1 Socio-ekonomický kontext.....	29
2.1.2 Politicko-historický kontext	30
2.1.3 Specifika života mladistvých ve Švýcarsku	35
2.2 Maroko	38
2.2.1 Socio-ekonomický kontext.....	38
2.2.2 Politicko-historický kontext	41
2.2.3 Specifika života mladistvých v Maroku	46
3 Zkoumání efektu snížení hranice aktivního volebního práva ve Švýcarsku a Maroku.....	48
3.1 Formulace hypotézy	48
3.2 Data	49
3.3 Metoda zkoumání.....	50
3.4 Výsledky.....	52

3.4.1	Intervenující proměnné.....	55
3.5	Shrnutí výsledků.....	63
	Závěr.....	64
	Summary.....	69
	Seznam grafů, obrázků a tabulek.....	70
	Seznam příloh.....	71
	Literatura a prameny.....	72

Úvod

Diskuze o tom, kdo by měl mít právo volit, a vybírat tak zástupce lidu nebo rozhodovat o pro společnost důležitých otázkách, se vedou, nebo v minulosti vedly téměř ve všech státech světa. Ústředním tématem je přitom často věková hranice, od které by mělo být umožněno se voleb jako volič účastnit. V 60. a 70. letech minulého století se ve většině západoevropských zemí vedla debata o snížení hranice aktivního volebního práva z 21 nebo 20 let na 18 let. V dnešní době tato debata znovu začíná rezonovat, protože řada evropských i dalších zemí přemýšlí nad snížením této hranice z 18 na 16 let.¹

Zastánci i odpůrci snížení hranice aktivního volebního práva často přinášejí mnoho argumentů, které se týkají mentální vyspělosti mladé generace, srovnávání s hranicemi pro ostatní práva a povinnosti, ale také efekty, které může případné snížení přinést ve vztahu k politické participaci adolescentů.² Častým argumentem proti snížení je nízká volební účast nejmladších generací. Mladí voliči vždy vykazovali nižší úroveň volební účasti než jejich starší spoluobčané, v posledních 30 letech se však tento trend výrazněji zhoršuje.³ Zahnutí ještě mladších vrstev společnosti by proto podle odpůrců snižování nezlepšilo reprezentaci zájmů mladých lidí v politice, ale pouze rozšířilo elektorát o další skupinu nevoličů.⁴

Samotná volební účast je velmi úzce spjata se zájmem o politiku, který mnoho výzkumníků identifikuje jako hlavní motivaci pro účast u voleb.⁵ Zároveň jsou občané, kteří se zajímají o politické záležitosti pro státy s demokratickým zřízením ideálním typem. Mají o politické situaci lepší přehled, zajímají se o aktuální události a je pravděpodobnější, že se budou zapojovat do různých politických aktivit.⁶ Právě proto je podpora zájmu o

¹ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

² COWLEY, P., DENVER, D. 2004. *Votes at 16? The case against*. Representation, Vol. 41. No. 1. pp. 57–62.

³ SOLIJONOV, A. 2016. *Voter Turnout Trends around the World*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. ISBN: 978-91-7671-083-8

⁴ COWLEY, P., DENVER, D. 2004. *Votes at 16? The case against*. Representation, Vol. 41. No. 1. pp. 57–62.

⁵ LAZARFELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

⁶ PRIOR, M. 2007. *Post-broadcast democracy: How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York, NY: Cambridge University Press.

politiku u mladých viděna jako žádoucí, jelikož jejich participace v tradičních politických aktivitách – jednou z nichž je také účast u voleb – je nižší než u starších generací.⁷

Nedávné výzkumy z Rakouska, Skotska a dalších zemí přinášejí v tomto ohledu zajímavé zjištění – po snížení hranice aktivního volebního práva se u mladých nově oprávněných voličů může zvednout zájem o politiku.⁸⁹ Jejich zkoumání ukazují, že pro mladší voliče je formující prostředí rodiny a školy, v němž se nacházejí častěji než jejich starší vrstevníci. Toto prostředí podněcuje jejich zájem o politiku a ten se potom skrze účast u voleb snáze upevní a posílí do budoucího života.¹⁰ Toto zjištění je v současné v debatě o snižování hranice aktivního volebního práva z 18 na 16 let velkým tématem a silným argumentem pro.¹¹

Tato bakalářská práce se inspiruje výše zmíněným efektem a zabývá se zkoumáním vlivu snížení hranice aktivního volebního práva na zvýšení zájmu o politiku u nově oprávněných mladých voličů v odlišných případech – Švýcarsku a Maroku. Cílem této práce je testování hypotézy, že snížení hranice zvyšuje u mladých zájem o politiku na případech zemí, kde tento efekt ještě zkoumán nebyl. Záměrem je tedy rozšíření výzkumu v této oblasti.

Práce je rozdělená na tři části – v první jsou položeny teoretické základy práce, zejména tedy vysvětlení samotného konceptu zájmu o politiku, doby, kdy se formuje a dalších faktorů, které na něj mají vliv. Dále je rozebrán vztah volební účasti a zájmu o politiku, a v neposlední řadě jsou zde shrnuty dosavadní poznatky o snižování hranice aktivního volebního práva a případy, které popisují vliv snížení na zájem o politiku.

Druhá část práce se věnuje socio-politickému kontextu zkoumaných případů, relevantnímu ke zkoumání efektů snížení hranice aktivního volebního práva i historickému kontextu, který snížení doprovázel.

⁷ PRIOR, M. 2010. *You've Either Got It or You Don't? The Stability of Political Interest over the Life Cycle*. The Journal of Politics 72 (3): 747–766.

⁸ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

⁹ KENEALY, D., EICHHORN, J., PARRY, R., PATERSON, L., & REMOND, A. 2017. *Voting at 16: Lessons from Scotland for the Rest of the UK?* Publics, Elites and Constitutional Change in the UK, 45–75.

¹⁰ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

¹¹ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

V poslední části je na základě předchozích zjištění kvantitativně testována nulová hypotéza a jsou rozebrány možné příčiny nenalezení pozitivního efektu snížení hranice aktivního volebního práva na zájem o politiku pomocí dalších proměnných, které zájem o politiku ovlivňují.

1 Teoretické vymezení práce

Zájem o politiku je v debatě o snižování hranice aktivního volebního práva důležitým faktorem.¹² Proto pro tuto práci považuji za klíčové nejprve rozebrat samotný koncept zájmu o politiku a časové období v němž u mladistvých vzniká. Také to, jak se v dalším životě jedince rozvíjí a způsob, jakým politické aktivity chápou sami mladí lidé. Část textu se věnuje také vztahu tohoto konceptu s volebními návyky.

V podkapitole 1.2 se dále zaměřuji i na samotný proces snižování hranice aktivního volebního práva a jeho vztah se zájmem o politiku. Je zde popsána pro mé případy relevantní historie snižování hranice aktivního volebního práva ve světě a výsledky, které přinesla jednotlivá hnutí za snížení. V novodobé historii můžeme rozlišit dvě hnutí (60.–70. léta a současnost), které nazývám vlnami snižování a charakterizuji jejich průběh včetně popisu případů, které do nich spadají.

1.1 Zájem o politiku

Zájem o politiku je velmi často užíván k vysvětlení mnoha jevů v politickém chování společnosti, především na úrovni jedinců. Je poukazováno na velkou vysvětlující schopnost tohoto konceptu, avšak nepadá shoda na jeho přesnější definici. Vysvětlení samotného konceptu zájmu o politiku se ve výzkumu obecně věnuje nedostatečná pozornost.¹³

Van Deth jako jeden z mála definici poskytuje, zájem o politiku je podle něj „mírou, do níž politika podněcuje zvědavost jedince“¹⁴. Hlavní náplní konceptu je tedy hodnocení zájmu člověka sebou samým¹⁵, můžeme ho přesněji zjistit pouze dotázaním se daného člověka na míru jeho zájmu. Může se také projevat účastněním se politických aktivit. Z dané definice lze usuzovat, že zájem o politiku může být považován za skutečnou motivaci jedince se o politické záležitosti zajímat. Může tak činit skrze čtení zpráv, formaci názorů

¹² LAZARSELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

¹³ SHEHATA, A., AMNÅ, E. 2019. *The Development of Political Interest Among Adolescents: A Communication Mediation Approach Using Five Waves of Panel Data*. *Communication Research*. 46(8):1055-1077.

¹⁴ VAN DETH, J. W. 1989. *Interest in politics*. In: M. Kent Jennings (Ed.), *Continuities in political action: A longitudinal study of political orientations in three Western democracies* (pp. 275-312). Berlin, Germany: Walter de Gruyter, s. 267

¹⁵ LAZARSELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

na politické otázky a participaci v politických aktivitách – ne kvůli vnějšímu tlaku, nebo kvůli sledování vlastního prospěchu, ale z ryziho osobního potěšení, které z těchto aktivit pramení.¹⁶¹⁷

Psychologická definice říká, že zájem jako proměnná zastupující motivaci vysvětluje psychický stav (nebo predestinaci k) operování s určitou třídou objektů, událostí nebo idejí v průběhu času.¹⁸ Je důležité zmínit také rozdělení zájmu na dva druhy – situační a dispoziční. Situační zájem značí osobní stav charakterizovaný dočasně zvýšeným zajímáním se o něco, zapříčiněný specifickým vnějším stimulem. Dispoziční zájem je definován jako relativně dlouhotrvající predispozice jedince opakovaně v čase interagovat s určitým typem obsahu.¹⁹ Dispoziční zájem vyžaduje podstatnou znalost věci, o kterou se zajímáme a také předpokládá, že pro nás daná věc má hodnotu. Pro správné vysvětlení chování na základě zájmu lze použít pouze dispoziční zájem.²⁰ Většina výzkumů užívající zájem o politiku jako proměnnou proto používá právě druhé zmíněné, dispoziční pojetí²¹. V tomto výzkumu díky povaze zkoumaných dat nebude možné odlišit, který druh zájmu zachytím, proto můžeme předpokládat, že se bude jednat jak o dispoziční, tak situační zájem o politiku.

Zárodky zájmu o politiku vznikají u člověka v mladé dospělosti a zájem roste po nástupu na střední školu. Jako klíčové se ukazuje období mezi 14 a 25 lety věku,²² jiné výzkumy toto období zužují i na 16 až 19 let²³. Po dokončení studia na střední škole zájem nějakou dobu fluktuuje, než se ustálí, protože se obvykle jedná o celkově nestabilní období v životě mladého člověka. Neundorf říká, že zájem o politiku roste do 25 let a poté zůstává do konce života poměrně stabilní.²⁴ Tvrzení o stabilitě zájmu v průběhu života podporuje i

¹⁶ SHANI, D. 2009. *On the origins of political interest* (Doctoral dissertation). Princeton University, NJ.

¹⁷ RYAN, R., & DECI, E. 2000. *Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions*. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54–67.

¹⁸ HIDI, S., & RENNINGER, K. A. 2006. *The four-phase model of interest development*. *Educational Psychologist*, 41, 111–127. 4

¹⁹ KRAPP, A. 2002. *Structural and Dynamic Aspects of Interest Development: Theoretical Considerations from an Ontogenetic Perspective*. *Learning and Instruction* 12 (4): 383–409.

²⁰ HIDI, S., & RENNINGER, K. A. 2006. *The four-phase model of interest development*. *Educational Psychologist*, 41, 111–127. 4

²¹ PRIOR, M. 2007. *Post-broadcast democracy: How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York, NY: Cambridge University Press.

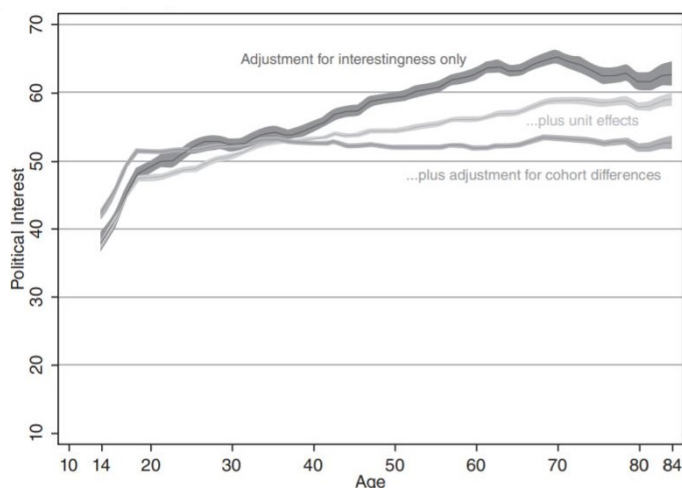
²² NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. *Acta Politica* 48 (1): 92–116.

²³ CHAN, T. W., CLAYTON, M. 2006. *Should the Voting Age be Lowered to Sixteen? Normative and Empirical Considerations*. *Political Studies*, 54(3), 533–558.

²⁴ NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. *Acta Politica* 48 (1): 92–116.

starší studie Markuse Priora, který navíc tvrdí, že formace tohoto zájmu musí proběhnout v adolescenci a okolo 25 let věku se dokončuje.²⁵ Míru zájmu o politiku v průběhu života ukazuje graf č. 1.

Graf č. 1: Zájem o politiku v průběhu života – Švýcarsko.²⁶

Tmavá linka ukazuje míru zájmu o politiku po úpravě pro vnější vlivy na zájem, světlejší po úpravě pro rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami a nejsvětlejší přidává „unit effect“, což je předpoklad, že každý respondent si udržuje konstantní míru zájmu.

Věk jedince není velmi důležitým ukazatelem pouze pro zájem o politiku, ale také s ním silně spojenou volební účast. Křivka volební účasti v závislosti na věku vystupuje nejvýše v pozdním středním věku a je nejnižší u nejmladších (a na rozdíl od zájmu také nejstarších) skupin lidí. Toto potvrzují data z 22 států účastnících se European Social Survey na grafu č. 2.²⁷ Můžeme proto soudit, že u nejstarších skupin obyvatelstva není hlavním příčinou snížení volební účasti pokles zájmu, ale spíše zhoršující se mentální a zdravotní stav a často například nemožnost se k volebním urnám fyzicky dostat.²⁸

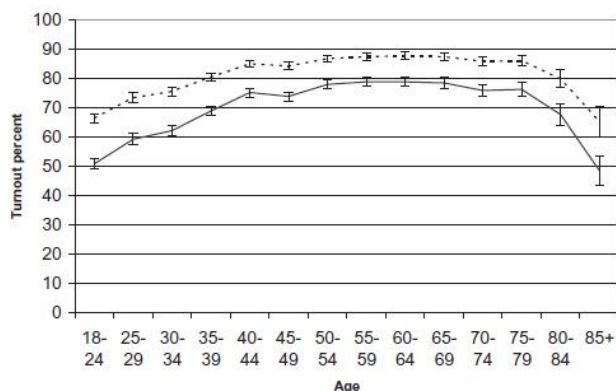
²⁵ PRIOR, M. 2010. *You've Either Got It or You Don't? The Stability of Political Interest over the Life Cycle.* The Journal of Politics 72 (3): 747–766.

²⁶ PRIOR, M. 2018. *Political Interest over the Life Course: The Population Average.* Cambridge University Press, pp 103-132

²⁷ FIELDHOUSE, E., TRANMER, M., RUSSEL, A. 2007. *Something about Young People or Something about Elections? Electoral Participation of Young People in Europe: Evidence from a Multilevel Analysis of the European Social Survey.* European Journal of Political Research 46 (6): 797_822.

²⁸ GLENN, N. D., GRIMES, M. 1968. *Aging, Voting, and Political Interest.* American Sociological Review. Vol. 33, No. 4 (Aug., 1968), pp. 563-575

Graf č. 2: Volební účast podle věkové skupiny.²⁹

Plná čára představuje hodnoty po úpravě proti nadreprezentaci voličů v průzkumech ESS. Přerušovaná čára ukazuje neupravené hodnoty z ESS. Svislé čáry ukazují 95% intervaly spolehlivosti.

Na vznik a upevnění zájmu o politiku mají vliv především socializační faktory. Silně ho ovlivňuje rodina, jakožto první referenční skupina; výzkumy ukazují, že děti často přebírají politické názory od rodičů, včetně míry a způsobu politické angažovanosti.³⁰ Toto je podpořeno starými i novými zjištěními o tom, že účast u voleb je často skupinová aktivita – děti půjdou k volbám spíše s rodiči než sami.^{31,32} Po rodině je dalším důležitým prostředím škola, kde se mladí lidé mají vzdělávat a získávat informace. Jsou zde také konfrontováni s normami a hodnotami společnosti, v níž žijí – musí se proto naučit fungovat ve skupině a komunitě, což do jisté míry simuluje principy politiky.³³ Důležitou referenční skupinou jsou i přátelé, kteří nejčastěji pocházejí ze školního prostředí a jsou členy stejné věkové skupiny. S tím se pojí i debata o politických záležitostech, kterou mladý člověk může s přáteli vést, konzumace mediálního obsahu s politickou tematikou a politicky zaměřená aktivita na sociálních sítích.³⁴ Školní prostředí se také ukazuje jako vlivné při formování volebního chování, zejména pokud se jedná o občanské vzdělávání, které podporuje účast u voleb. Volební účast je do velké míry zvyk, proto se svým

²⁹ GLENN, N. D., GRIMES, M. 1968. *Aging, Voting, and Political Interest*. American Sociological Review. Vol. 33, No. 4 (Aug., 1968), pp. 563-575

³⁰ JENNINGS, M. K., NIEMI, R. G. 1981. *Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

³¹ CAMPBELL, A., CONVERSE, P., MILLER, W., STOKES, D. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.

³² CHRISTAKIS, N. A., FOWLER, J. H. 2009. *Connected: The Surprising Power of Our Social Networks and How They Shape Our Lives*. New York: Little, Brown and Company.

³³ NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. Acta Politica 48 (1): 92–116.

³⁴ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

opakováním upevňuje a posilňuje.³⁵ V neposlední řadě je mladý člověk členem sociální třídy a politické kultury dané země, proto je třeba brát v potaz i tento širší kontext, který může zájem do jisté míry formovat.³⁶

1.1.1 Hlavní faktory ovlivňující zájem o politiku

Literatura zkoumající zájem o politiku identifikuje v jeho studiu jako nejdůležitější individuální ukazatele věk, pohlaví a vzdělání.³⁷ Nižší úrovně zájmu přitom vykazují mladší lidé, méně vzdělání a ženy. Rozdíly míry zájmu o politiku v závislosti na vzdělání a pohlaví byly zaznamenány u dospělých³⁸ i adolescentů.³⁹ Vlivné je také sociální a ekonomické zázemí jedince i případná předchozí participace v politických aktivitách.⁴⁰ V neposlední řadě mohou zájem o politiku ovlivňovat i společenské faktory, jako například probíhající volby, či další politické události (korupční aféry, krize atp.).⁴¹ Pro můj výzkum jsou ovšem důležité zejména individuální faktory ovlivňující zájem o politiku, proto jim budu věnovat větší pozornost.

Vliv vzdělání na zájem o politiku byl předmětem mnoha studií. Ačkoliv nepanuje shoda na existenci kauzálního efektu mezi nimi, téměř ve všech případech se ukazuje, že vzdělanější lidé vykazují větší míru zájmu o politiku.⁴² Pozitivní korelace je patrná především u občanského vzdělávání s důrazem na politické záležitosti, jakými jsou znalosti o politických institucích a vzdělávání v oblasti volebních procesů daného státu.⁴³

³⁵ FRANKLIN, M. N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁶ LAZARSFELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

³⁷ GLENN, N. D., GRIMES, M. 1968. *Ageing, Voting, and Political Interest*. *American Sociological Review*. Vol. 33, No. 4 (Aug., 1968), pp. 563–575

³⁸ VERBA, S., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H. E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA

³⁹ WESTLE, B. 2006. *Politisches Interesse, subjektive politische Kompetenz und politisches Wissen*. In: *Jugend und Politik: Voll normal!: Der Beitrag der politischen Soziologie zur Jugendforschung* edited by E. Roller, F. Brettschneider, and J. W. Van Deth, 209–240. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

⁴⁰ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. *Journal of Youth Studies*, 16:8, 1084-1104.

⁴¹ BURSZTYN, L., CANTONI, D. FUNK, P., YUCHTMAN, N. 2018. *Polls, the Press, and Political Participation: The Effects of Anticipated Election Closeness on Voter Turnout*. National Bureau of Economic Research.

⁴² BÖMMEL, N., HEINECK, G. 2020. *Revisiting the Causal Effect of Education on Political Participation and Interest*. Institute of Labor Economics.

⁴³ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

Ve výzkumu zájmu o politiku se dlouhodobě ukazuje nižší míra zájmu u žen. Z počátku byl tento efekt vysvětlován danou rolí žen ve společnosti, kdy nebylo z pohledu veřejnosti vhodné, aby se do politických záležitostí zapojovaly, protože by pro ně tato problematika byla příliš složitá nebo nevhodná. Předpokládalo se, že s větší emancipací a rozšířením příležitostí pro ženy tento efekt vymizí.⁴⁴ Nicméně i v dnešní době tento efekt přetrvává, a to pravděpodobně z důvodu jiné motivace účasti u voleb pro ženy a muže a také z jiného způsobu chápání politických aktivit. Muži jsou více motivováni právě zájmem o politiku v tradičním smyslu, tedy o vládu, politické strany a další politické instituce. Ženy mají tendenci zajímat se spíše o politické problémy, které se týkají buď přímo jich jako žen (příjmová nerovnost mezi muži a ženami, násilí na ženách, potraty) nebo sociálních politik státu.⁴⁵

Jako důležité se ukazuje i sociální a ekonomické postavení jedince, zejména ekonomická nerovnost ve vztahu k ostatním občanům stejné země. Ačkoliv tento efekt nebývá z hlediska zájmu o politiku často zkoumán, ukazuje se, že má negativní vliv na jeho míru kvůli dopadům na distribuci moci ve společnosti. Ta do velké míry odpovídá distribuci příjmů. Solt tento jev popisuje „teorií relativní moci“.⁴⁶ Ta říká, že v kapitalistických demokraciích se bohatství snadno přenáší do politického vlivu. Bohatší lidé jsou mocnější, protože disponují kontakty s dalšími vlivnými lidmi ze stejné ekonomické třídy i finančními prostředky k tomu, aby dokázali politická rozhodnutí naklonit na svou stranu. Výsledné politiky jsou výhodnější pro bohaté lidi, jejichž zájmy jsou pak v politice více reprezentovány. Bohatí lidé se tak v politickém prostředí snadněji orientují i prosadí.⁴⁷

Zájem o politiku samozřejmě podněcuje participaci v politických aktivitách, tento mechanismus ovšem funguje i obráceně – směrem z politické participace na zájem o politiku. Dokonce se ukazuje, že směrem z participace na zájem o politiku je tento vliv silnější⁴⁸. Proto můžeme předpokládat, že zájem o politiku bude vyšší u jedinců, kteří už se účastnili voleb či jiných aktivit spojených s politikou (členství v politické straně,

⁴⁴ BENNETT L. L. M., BENNETT S. E. 1989. *Enduring Gender Differences in Political Interest: The Impact of Socialization and Political Dispositions*. American Politics Quarterly. 1989;17(1):105-122.

⁴⁵ FERRÍN M., FRAILE M., GARCÍA-ALBACETE G. M., GÓMEZ R. 2020. *The gender gap in political interest revisited*. International Political Science Review. 2020;41(4):473-489.

⁴⁶ SOLT, F. 2008. *Economic Inequality and Democratic Political Engagement*. American Journal of Political Science. Vol. 52, No. 1 (Jan., 2008), pp. 48-60

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ QUINTELIER, E., HOOGHE, M. 2012. *Political Attitudes and Political Participation: A Panel Study on Socialization and Self-selection Effects among Late Adolescents*. International Political Science Review 33 (1): 63-81.

dobrovolné aktivity či organizace s politickou tematikou).⁴⁹ Tento vztah je ve zkoumání efektů snížení hranice aktivního volebního práva klíčový. Právě díky tomu, že je mladým lidem umožněno účastnit se politických aktivit v nižším věku, se jejich zájem o politiku zvedá a snáze udrží do budoucnosti.⁵⁰

Zájem o politiku může ovlivňovat i mnoho celospolečenských událostí spojených s politikou. Může se jednat o volby, protesty, politické aféry, krize a další.⁵¹ Protože se během těchto událostí politická témata díky kampaním a mediálnímu pokrytí dostávají do povědomí veřejnosti, mohou dočasně zájem o politiku zvýšit. Pro můj výzkum je důležitá zejména blízkost voleb. Největší vliv mají volby, které jsou vnímány jako nejdůležitější, nejčastěji tedy volby na národní úrovni.⁵²

1.1.2 Pojetí politické participace

Jelikož zájem o politiku je subjektivní pocit každého jedince, jedná se o latentní jev, který můžeme zachytit pozorováním chování, které je zájmem motivované, případně ho můžeme měřit dotázaním se na míru zájmu, jak již bylo řečeno výše. Taková otázka ovšem nerozlišuje, jaký druh politiky a aktivit s ní spojených si pod tímto pojmem respondenti představují, ačkoliv různé typy lidí tuto otázku vnímají jinak, viz již zmíněné rozdílné pojetí politiky u žen a mužů.

Ukazuje se také, že odlišné věkové skupiny vnímají tuto otázku jinak a mladí lidé jsou v tomto ohledu speciální skupinou.⁵³ Zatímco starší lidé mají obecně zájem o spíše užší pojetí politické participace, tedy politické aktivity, které bychom nazvali formálními či tradičními, mladým lidem více imponuje volnější pojetí politických aktivit.⁵⁴ Proto také mohou být mylně označováni za politicky apatické, protože jejich neformální politické aktivity nezapadají do tradičního pojetí zájmu o politiku, které je ve veřejném diskurzu

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

⁵¹ BOULIANNE, S. 2011. *Stimulating or Reinforcing Political Interest: Using Panel Data to Examine Reciprocal Effects Between News Media and Political Interest*. Political Communication, 28:2, 147-162

⁵² BURSZTYN, L., CANTONI, D. FUNK, P., YUCHTMAN, N. 2018. *Polls, the Press, and Political Participation: The Effects of Anticipated Election Closeness on Voter Turnout*. National Bureau of Economic Research.

⁵³ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45-61.

⁵⁴ HENN, M., WEINSTEIN, M., WRING, D. 2002. *A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain*. The British Journal of Politics and International Relations, 4(2), 167-192.

nastaveno staršími generacemi.⁵⁵ Jelikož tento výzkum se týká mladých voličů a přihlížím zde i ke specifickým mnou zkoumaným případům, je dle mého názoru důležité zde krátce definovat formální a neformální pojetí politické participace.

Politická participace sama o sobě může být definována jako aktivity, které mají za cíl ovlivňovat politická rozhodnutí,⁵⁶ jedná se tedy o chování, které je zájmem o politiku podníceno. Formálními způsoby participace v politice většina autorů míní zejména dvě skupiny jevů; zaprvé jsou to procesy spojené s volbami; čili přímá účast ve volbách, vlastní kandidatura ve volbách, členství ve volební komisi, či organizacích, které dohlíží na řádný průběh voleb. Zadruhé se jedná o participaci ve stranických organizacích, tedy buďto přímo členství ve straně nebo v jeho mládežnickém křídle.⁵⁷

Neformálními způsoby participace v politice rozumíme aktivity volněji s politikou spojené, může sem spadat aktivismus; protesty, petice a aktivity s nimi související, členství v různých (často dobrovolnických) organizacích s politickou tematikou, aktivity v lokálních komunitách (diskuze o veřejných problémech s dalšími členy komunity, lokální kampaně a iniciativy, dobrovolná pomoc), či debaty nebo jiná politicky zaměřená aktivita na sociálních sítích.⁵⁸

1.1.3 Nezájem o politiku a mladí lidé

V posledních letech výrazně narostl počet studií zabývajících se politickou participací mladých lidí, jelikož data prokazují, že od roku 1990 dále u této skupiny volební účast celosvětově dramaticky poklesla.⁵⁹ V naprosté většině světových demokracií jsou nejmladší voliči skupinou, která dlouhodobě vykazuje nejnižší míru zájmu o politiku a volby.⁶⁰

⁵⁵ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

⁵⁶ VAN DETH, J. W. 2001. *Studying Political Participation: Towards A Theory Of Everything?* Paper prepared for Workshop at the European Consortium for Political Research “Electronic Democracy: Mobilisation, Organisation and Participation via new ICTs” held in Grenoble, 6-11 April 2001

⁵⁷ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

⁵⁸ ELLIS, A. 2007. *Tuning in to Democracy: Challenges of Young People's Participation*, Paper presented at the panel on Participation, Global Electoral Organizations Conference, Washington DC, March 27, 2007

⁵⁹ SOLIJONOV, A. 2016. *Voter Turnout Trends around the World*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. ISBN: 978-91-7671-083-8

⁶⁰ LAZARFELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

Ve veřejné i odborné debatě tak můžeme často slyšet názor, že mladí lidé jsou apatičtí a politicky nevzdělaní.⁶¹⁶² Taková tvrzení mohou být ovšem zjednodušující a je třeba podívat se blíže na příčiny fenoménu snižující se účasti u voleb a zájmu o politiku.

Prvním vysvětlením může být, jak již bylo naznačeno výše, různé pojetí toho, co politická participace a zájem o politiku znamená.⁶³ Životní styl mladé generace v posledních letech díky prudkému technologickému rozvoji prodělává zásadní změny a ruku v ruce s tím se mění i způsob jejich politické participace.⁶⁴ Politici, kteří se nacházejí většinou ve středním či vyšším věku tuto změnu zachycují obtížněji a pomalu se jí přizpůsobují. Z tradičního hlediska pojetí participace pak mají pocit, že je demokracie ohrožena, jelikož ti, kterým je vládnuto, nemají zájem rozhodovat o tom, kdo a jak jim bude vládnout, a tím vláda ztrácí svou legitimitu. Zároveň jejich nezájem a neúčast u voleb může znamenat horší kvalitu zastoupení názorů a požadavků mladých lidí v politice.⁶⁵

Jak již bylo demonstrováno, mladí lidé se spíše věnují neformálním způsobům politické participace, například na sociálních sítích⁶⁶, ale také třeba dobrovolnickým aktivitám. Data z posledních let ukazují nárůst podílu mladých participujících na dobrovolných politických aktivitách a projektech.⁶⁷

Jelikož je ke zkoumání zájmu o politiku často přistupováno způsobem, který respondentům nutí pojetí politické participace dané výzkumníky (většinou formální)⁶⁸, lidé, kteří se podílejí na politických aktivitách neformálními způsoby v těchto výzkumech spadají do

⁶¹ SCHELL-OLSEN, S. 2019. *The voting age should not be lowered to 16*. The News Record. https://www.newsrecord.org/opinion/opinion-the-voting-age-should-not-be-lowered-to-16/article_335212b6-f99a-11e9-a75f-1b1b72351493.html, [14-3-2021]

⁶² COWLEY, P., DENVER, D. 2004. *Votes at 16? The case against*. Representation, Vol. 41. No. 1. pp. 57-62.

⁶³ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

⁶⁴ STROMBACK, J., DJERF-PIERRE, M., SHEHATA, A. 2012. *The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective*. International Journal of Public Opinion Research, 25(4), 414–435.

⁶⁵ SHAPIRO, I. 2009. *The state of democratic theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

⁶⁶ FARTHING, R. 2010. *The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics*. Journal of Youth Studies, 13:2, 181-195,

⁶⁷ MCCAFFRIE, B., MARSH, D. 2013. *Beyond mainstream approaches to political participation: A response to Aaron Martin*. Australian Journal of Political Science 48: 112–17.

⁶⁸ RHEINGANS, R., AND R. HOLLANDS. 2012. *'There is No Alternative?' Challenging Dominant Understandings of Youth Politics in Late Modernity through A Case Study of the 2010 UK Student Occupation Movement*. Journal of Youth Studies.

skupiny politicky neangažovaných.⁶⁹ Tímto přístupem se může zdánlivě problém nezájmu zvětšit jen díky chybnému výzkumnému designu, který neodpovídá potřebám měnící se doby.⁷⁰

Druhým častým argumentem je skutečnost, že mladí lidé neměli zájem o politiku nikdy a jejich věková skupina vždy vykazovala nejnižší úroveň zájmu o politiku a účasti u voleb. Ačkoliv pravdivost tohoto argumentu nelze na základě dat rozporovat, je ovšem třeba znovu se podívat na důvody, které za tímto jevem stojí.

Nezájem o politiku a neúčast u voleb je potřeba dát do kontextu životů, které mladí lidé vedou a vedli i v minulosti. Studie z roku 1968 říká, že „mladí lidé ve skupině 18–24 nebo 18–29 let⁷¹ se často věnují mladistvým aktivitám, studují, či případně řeší hledání prvního zaměstnání, manželství, zakládání rodin a stěhování do vlastních domů a na zájímání se o veřejné dění jim nezbyvá mnoho času nebo ho nevidí jako prioritu. Pokud se stěhují od rodičů do místa, kde je praktikován odlišný způsob registrace k volbám, může pro ně být nový proces matoucí a náročnější. Zároveň mají často pocit, že svou participací pramálo změní a politici nerozumí jejich potřebám.“⁷² Stejná studie také naznačuje, že zvýšený zájem o politiku ve starším věku může vznikat jako důsledek poklesu počtu dalších aktivit a zájmů.⁷³

Zaneprázdněnost důležitými životními rozhodnutími a změnami je při vysvětlování nezájmu a neúčasti mladých důležitým faktorem i dnes.⁷⁴ Ve většině zemí je hranice aktivního volebního práva nastavena na 18 let, což je věk, kdy mladí lidé většinou dokončují střední školu, musejí se rozhodnout o budoucím zaměstnání nebo výběru univerzity, často se stěhují od rodičů, ač třeba jen dočasně. Náročnost tohoto životního období dokládá i studie o stálosti zájmu o politiku v průběhu života, která říká, že právě po dokončení střední školy zájem v životě mladého člověka nějakou dobu fluktuuje, než se

⁶⁹ HENN, M., WEINSTEIN, M., WRING, D. 2002. *A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain*. The British Journal of Politics and International Relations, 4(2), 167–192.

⁷⁰ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

⁷¹ Nejčastější věkové vymezení kategorie mladých voličů používané ve výzkumech.

⁷² GLENN, N. D., GRIMES, M. 1968. *Aging, Voting, and Political Interest*. American Sociological Review. Vol. 33, No. 4 (Aug., 1968), pp. 563–575

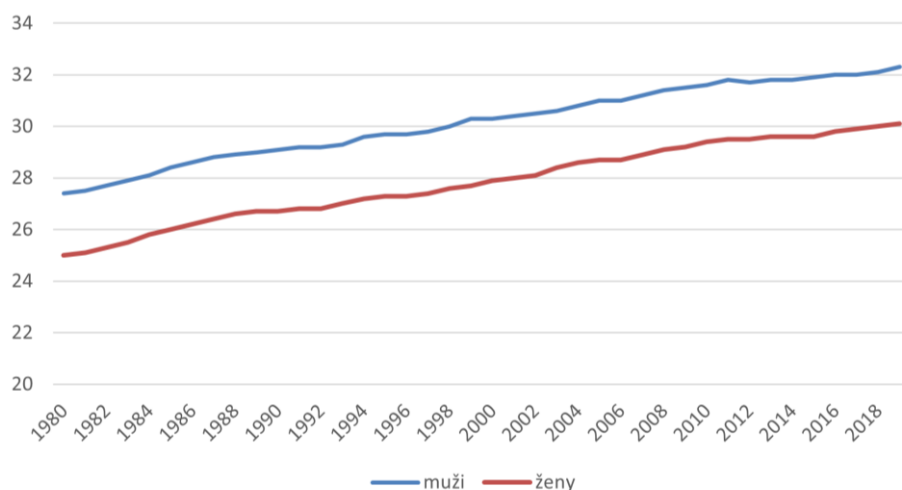
⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351–361.

jeho život ustálí.⁷⁵ Oproti roku 1968 je zde však jasný posun – některé faktory nejsou tak rozhodující jako v minulosti, jelikož věk, kdy lidé hledají první zaměstnání, kupují domy, vstupují do manželství a mají potomky se po celém světě stále zvyšuje.⁷⁶

Případy Švýcarska i Maroka tyto trendy také potvrzují, jak dokládají grafy 3 až 6. Například průměrný věk při vstupu do prvního manželství byl v Maroku v roce 1960 u žen 17,5 let, ale v roce 2004 už to bylo 26,3 roku.⁷⁷ Stejně tak ve Švýcarsku se v roce 1980 tento ukazatel pohyboval pro ženy kolem 25 let věku a pro muže okolo 27,4 let, v roce 2019 se jednalo u žen o věk 30,1 let a u mužů 32,3.⁷⁸

Graf č. 3: Průměrný věk při vstupu do prvního manželství – Švýcarsko.⁷⁹

Zpracováno autorkou na základě dat z Švýcarského federálního statistického úřadu.

⁷⁵ NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. Acta Politica 48 (1): 92–116.

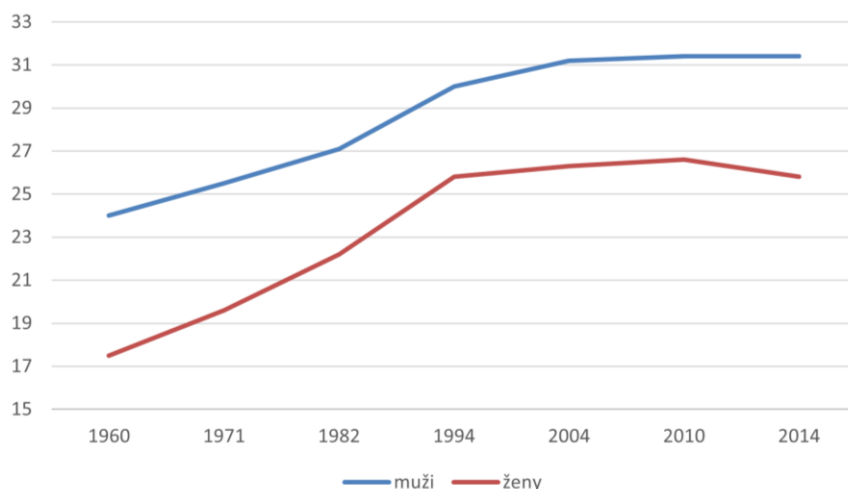
⁷⁶ BLOMBERG JENSEN, M., PRISKORN, L., ANDERS, J., SKAKKEBAEK, N. E. 2015. *Temporal Trends in Fertility Rates: A Nationwide Registry Based Study from 1901 to 2014*. PloS one.

⁷⁷ *Average age at first marriage by sex and place of residence: 1960–2014*. 2014. High Commission for Planning. https://www.hcp.ma/Age-moyen-au-premier-mariage-par-sexe-et-milieu-de-residence-1960-2014_a692.html, [20-3-2021]

⁷⁸ *Marriages and nuptiality since 1801*. 2020. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/marriages-partnerships-divorces/nuptialiy.assetdetail.14387160.html>, [20-3-2021]

⁷⁹ *Marriages and nuptiality since 1801*. 2020. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/marriages-partnerships-divorces/nuptialiy.assetdetail.14387160.html>, [20-3-2021]

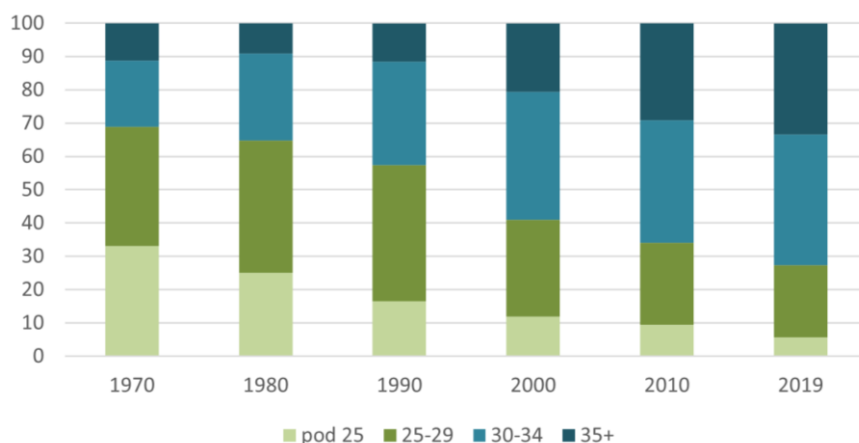
Graf č. 4: Průměrný věk při vstupu do prvního manželství – Maroko.⁸⁰

Zpracováno autorkou na základě dat z Marockého nejvyššího úřadu plánování a statistiky.

Také věk matek při porodu prvního dítěte se ve Švýcarsku postupem času jasně zvyšuje⁸¹. Data z Maroka na grafu č. 6⁸² ukazují žádnou, nebo velmi malou změnu, spíše směrem k trendu opačnému, tedy snižování věku matky.⁸³

Graf č. 5: Věk matky při porodu prvního dítěte – Švýcarsko.⁸⁴

Zpracováno autorkou na základě dat z Švýcarského federálního statistického úřadu.

⁸⁰ Average age at first marriage by sex and place of residence: 1960-2014, https://www.hcp.ma/Age-moyen-au-premier-mariage-par-sexe-et-milieu-de-residence-1960-2014_a692.html [20-3-2021]

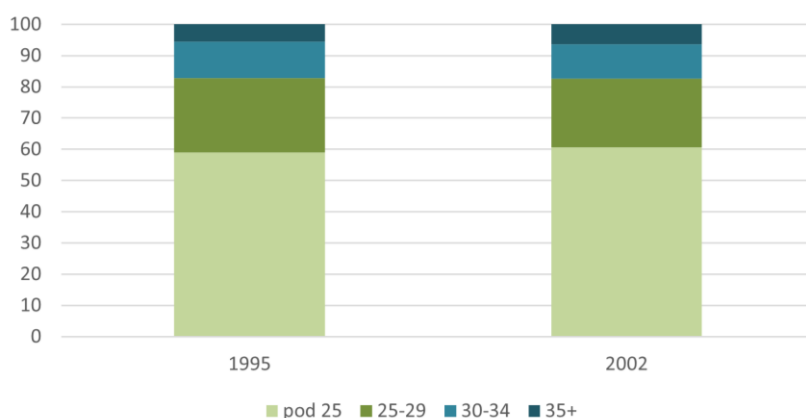
⁸¹ Live births by age of the mother. 2020. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/births-deaths/births.html>, [20-3-2021]

⁸² Pro Maroko se mi nepodařilo najít dostatečně průkazná data, jelikož Marocký statistický úřad data o věku matky při porodu nezpracovává.

⁸³ Live births by birth order and age of mother. 2019. UN Data. <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3a58>, [23-3-2021]

⁸⁴ Live births by age of the mother. 2020. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/births-deaths/births.html>, [20-3-2021]

Graf č. 6: Věk matky při porodu prvního dítěte – Maroko.⁸⁵

Zpracováno autorkou na základě dat z UN data.

1.1.4 Vztah mezi zájmem o politiku a volební účastí

Pokud se podíváme na problém nízkého zájmu o politiku u mladých lidí z pohledu některých politických představitelů, je jejich rozčarování pochopitelné. Pro země se systémem volených zástupců jsou volby samozřejmě nejdůležitější formou politické participace. Lidé zajímající se o politiku tradičním způsobem jsou pro demokracii ideálním typem občanů, jelikož se spíše zapojují do politických aktivit, mají o politické situaci celkový lepší přehled, mají také větší povědomí o aktuálních událostech a je pravděpodobnější, že přijímané informace kriticky zpracují. V neposlední řadě jejich zájem o politiku zvyšuje pravděpodobnost, že daný člověk bude volit.⁸⁶

Zájem o politiku je v mnoha výzkumech viděn jako hlavní motivace účasti u voleb, je zde jasný pozitivní vztah.⁸⁷⁸⁸⁹ Teoretické i empirické studie identifikují dva hlavní důvody, proč tento pozitivní vztah existuje. Prvním může být fakt, že jedincův zájem o politiku, a tudíž větší informovanost o procesu voleb pro něj snižuje úsilí, které je třeba pro zúčastnění se voleb vynaložit – daná osoba spíše půjde volit, jelikož je to pro ni jednodušší. Mnoho zemí má složité procesy registrace i samotné účasti u voleb, proto opakovanou účastí nebo vyhledáním informací o volbách občané získávají znalost tohoto

⁸⁵ *Live births by birth order and age of mother*. 2019. UN Data.

<http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3a58>, [23-3-2021]

⁸⁶ PRIOR, M. 2007. *Post-broadcast democracy: How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York, NY: Cambridge University Press.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ VERBA, S., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H. E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA

⁸⁹ PARRY, G., MOYSER, G., DAY, N. 1992. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.

procesu a v budoucnu jím dokážou projít rychleji a snadněji.⁹⁰ Také se snadněji orientují v stranickém systému a kandidátech a mají celkový lepší přehled o politické situaci, tím pádem se dokážou snadněji rozhodnout, komu dají svůj hlas.⁹¹ Druhým faktorem může být větší „politické sebevědomí“ zainteresovaného voliče. Takový volič více věří ve správnost svého rozhodnutí dát hlas právě vybranému kandidátovi, protože ví, že jeho rozhodnutí je informované a na základě čeho k němu dospěl. Také počítá se zvýšením svého užitku v případě, že daný kandidát vyhraje – proto pravděpodobněji půjde k volbám.⁹²

Je důležité neopomenout i řadu dalších faktorů, které kromě zájmu o politiku volební chování ovlivňují. Z individuálních ukazatelů mezi ně patří psychologické činitele jako osobnost jedince, způsob výchovy a socializace i další faktory jako vzdělání, příjem, identifikace s politickou kulturou dané země a sociální tlak okolí. Pravděpodobnost, že jedinec půjde k volbám může být zvýšena také členstvím v občanských a politických organizacích, či manželstvím (lidé volí, protože chtějí dobrou budoucnost pro komunitu, kde žijí oni, a kde budou vyrůstat jejich potomci).⁹³

Na volební účast mají vliv i společenské faktory, kterých je mnoho. Může se jednat o celkové politické uspořádání státu, celospolečenské nálady a tendence či migraci atp.⁹⁴ Důležitou roli hrají v tomto ohledu samotné volby. Volební účast je závislá i na časové blízkosti a úrovni důležitosti samotných voleb, výdajích na kampaň, fragmentaci politického spektra a samozřejmě typu volebního systému a případné povinnosti účastnit se voleb.⁹⁵

1.2 Snížování hranice aktivního volebního práva

Moderní snižování hranice aktivního volebního práva, které je relevantní pro tento výzkum, můžeme sledovat od počátku 60. let minulého století. V trendech snižování lze rozlišit v zásadě dvě vlny – první se odehrála v 60. a 70. letech, a začátek druhé, která volá

⁹⁰ DENNY, K., DOYLE, O. 2005. *Political interest, cognitive ability and personality: Determinants of voter turnout in Britain*, *British Journal of Political Science* 32(2):291-310.

⁹¹ CAPACCIO, D. et col. *Youth Voter Participation: Involving Today's Young in Tomorrow's Democracy*. International IDEA. 1999. ISBN: 91-89098-31-5

⁹² DENNY, K., DOYLE, O. 2005. *Political interest, cognitive ability and personality: Determinants of voter turnout in Britain*, *British Journal of Political Science* 32(2):291-310.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ BLANK, R. H. 1974. *Socio-economic Determinism of Voting Turnout: A Challenge*. *The Journal of Politics*, Aug., 1974, Vol. 36, No. 3 (Aug., 1974), pp. 731-752

⁹⁵ SOLIJONOV, A. 2016. *Voter Turnout Trends around the World*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. ISBN: 978-91-7671-083-8

po snížení na 16 let, je datován do osmdesátých let 20. století.⁹⁶ Vzhledem ke způsobu socializace u mladých lidí se v poslední době ukazuje, že po snížení hranice aktivního volebního práva se může zvednout zájem o politiku, a tím potenciálně i zvýšit volební účast prvovoličů, což dále podporuje rozvoj druhé vlny.⁹⁷

V této části charakterizují obě hnutí a jejich historii. Toto rozdělení ukazuje kontrast zkoumaných případů s dnešními sníženími hranice aktivního volebního práva z 18 na 16 let. Časově sice Švýcarsko a Maroko spadají do druhé vlny, v obou zemích se však jednalo o snížení z 20 na 18 let, které odpovídá první vlně snižování hranice aktivního volebního práva.

1.2.1 Vlny snižování

1.2.1.1 První vlna

Počátky první vlny snižování hranice aktivního volebního práva většinou z 21 nebo 20 let na 18 let můžeme datovat do 60. a 70. let minulého století. Ke snížení došlo především v Evropě, dále také ve státech Severní Ameriky.⁹⁸ Hlavní motivací pro snížení hranice tehdy byla snaha o vyrovnání práva volit s ostatními právy a povinnostmi adolescentů, kam se řadila např. možnost vstoupit do manželského svazku a povinná vojenská služba. Zákodárci také chtěli rozšířit volební právo pro co největší procento populace a vštěpovat mladým zásady občanské participace již od útlého věku.⁹⁹

Častým argumentem pro snížení byla skutečnost, že nástup do zaměstnání, stěhování do vlastních domů a pořízování potomků se u mladých generací v 60. a 70. letech objevovalo dříve než v generacích předchozích, a proto byl přechod k nižšímu volebnímu věku přijat relativně rychle. To ovšem neznamená, že se na úrovni veřejnosti a politiky nevedly zapálené debaty, které vyvstávají i dnes ohledně snížení hranice aktivního volebního práva na 16 let.¹⁰⁰

⁹⁶ MCALLISTER, I. 2014. *The politics of lowering the voting age in Australia: Evaluating the evidence*. Australian Journal of Political Science, 49:1, 68-83,

⁹⁷ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

⁹⁸ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

⁹⁹ LOUGHRAN, T., MYCOCK, A., TONGE, J. 2019. 'Votes at 16' and Lessons From 1969. Political Insight. 2019;10(3):32-35.

¹⁰⁰ Tamtéž.

1.2.1.2 Druhá vlna a soudobá debata

Vlna snižování hranice aktivního volebního práva z 18 na 16 let, která silně rezonuje právě dnes, má své počátky v 80. letech minulého století.¹⁰¹ K prvnímu snížení hranice aktivního volebního práva na 16 let na světě došlo v roce 1984 v Nikaragui.¹⁰² Od 16 let je možné volit také v Argentině, Brazílii, Ekvádoru, Rakousku, na Maltě a na Kubě, částečně v Německu, Estonsku a ve Skotsku.¹⁰³ Debata o snižování hranice aktivního volebního práva se dále aktivně vede také ve zbytku Velké Británie¹⁰⁴, Austrálii¹⁰⁵, USA¹⁰⁶, Lucembursku¹⁰⁷, na Novém Zélandu¹⁰⁸ a dalších zemích. I ve Švýcarsku se již objevují hlasy volající po dalším snížení této hranice.¹⁰⁹

Dnešní debata o snižování hranice aktivního volebního práva do jisté míry odráží debaty, které byly vedeny v 60. a 70. letech minulého století. Stejně jako tehdy se objevují čtyři hlavní otázky; první se týká vztahu mezi hranicí aktivního volebního práva a hranicemi dalších práv a povinností, jakými jsou manželství či povinná vojenská služba.¹¹⁰ Oponenti snižování hranice často argumentují tím, že práv, která získává člověk před dovršením 18 let věku není mnoho a takový člověk je z pohledu práva dítětem, proto není dostatečně samostatný na to, aby mohl volit.¹¹¹ Tento krok také může být nekonzistentní s pojetím občanství jako takového.¹¹²

¹⁰¹ MCALLISTER, I. 2014. *The politics of lowering the voting age in Australia: Evaluating the evidence*. Australian Journal of Political Science, 49:1, 68-83.

¹⁰² BOWMAN, K., LEHOUCQ, F., MAHONEY, J. 2005. *Measuring Political Democracy: Case Expertise, Data Adequacy, and Central America*. Comparative Political Studies. 2005;38(8):939-970.

¹⁰³ GOUDIE, Y. 2018. *Youth and elections*. ACE The Electoral Knowledge Network.

<https://aceproject.org/ace-en/topics/yt/yt20/lowering-the-voting-age>, [6-4-2021]

¹⁰⁴ BERRY, R., KIPPIN, S. 2014. *Should the UK lower the voting age to 16? A Democratic Audit Collection*. London: Democratic Audit.

¹⁰⁵ MCALLISTER, I. 2014. *The politics of lowering the voting age in Australia: Evaluating the evidence*. Australian Journal of Political Science, 49:1, 68-83,

¹⁰⁶ VOTE16USA campaign site. <https://vote16usa.org/>, [28-3-2021]

¹⁰⁷ WOLFF, G. 2014. *Four questions on the agenda: The referendum will take place on June 7, 2015*.

Luxemburger Wort. <https://www.wort.lu/fr/luxembourg/quatre-questions-a-l-ordre-du-jour-le-referendum-aura-lieu-le-7-juin-2015-544915f8b9b398870807df36>, [28-3-2021]

¹⁰⁸ LOCK, H. 2019. *Teens campaign to lower voting age to 16*. RNZ News.

<https://www.rnz.co.nz/news/national/399244/teens-campaign-to-lower-voting-age-to-16>, [28-3-2021]

¹⁰⁹ DUFRESNE, A. 2019. *It's time to let 16- and 17-year-olds vote*. Swissinfo.ch.

https://www.swissinfo.ch/eng/opinion_time-to-let-16-and-17-year-olds-vote/44983684, [6-4-2021]

¹¹⁰ BECK, P. A., JENNINGS, M. K. 1969. *Lowering the voting age: The case of the reluctant electorate*. Public Opinion Quarterly 33: 370-79.

¹¹¹ EICHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹¹² TONGE, J., MYCOCK, A. 2010. *Citizenship and political engagement among young people: The workings and findings of the youth citizenship commission*. Parliamentary Affairs, 63(1), 182-200.

Druhým bodem diskuze je otázka toho, jak snížení hranice ovlivní politickou participaci nejmladších vrstev společnosti. S tím se váže snaha o zvýšení volební účasti a zájmu o politiku, kvůli jejich dramatickému poklesu¹¹³, který jsem demonstrovala dříve. Argumentuje se také potřebou vštěpování občanských hodnot a povinností od co nejmladšího věku. Oponenti snížení hranice podobně jako v 60. a 70. letech 20. století namítají, že snížením hranice aktivního volebního práva bude do elektorátu zahrnuta pouze další část mladých, kteří se voleb neúčastní a celková volební účast přinejlepším zůstane stejná.¹¹⁴ Často se ovšem také argumentuje tím, že snížení hranice aktivního volebního práva může přinést zvýšení zájmu o politiku a tím i volební účasti.¹¹⁵ Toto bylo například hlavním důvodem pro snížení hranice v Maroku.¹¹⁶

Třetím hlediskem je politická vyspělost lidí ve věku 16 let. Řeší se, jak tuto dospělost vlastně měřit, i zda je opravdu důležitá, a zda je v 16 letech pro informovanou účast ve volbách dostačující. V 16 letech mají lidé nižší úroveň znalostí o politice a jejich výběr strany je méně sofistikovaný než u jejich starších protějšků, což je celkově zváno nižší úrovní „politické vyspělosti“.¹¹⁷ Proponenti snížení ovšem namítají, že hlavní roli hrají socializační efekty, které znalosti o politice a zájem o ni podněcují, zejména tedy vliv rodičů a výchovy k občanství ve školách, který je silnější právě u mladších občanů.¹¹⁸

Poslední rovinou diskuze je změna politické reprezentace, kterou může snížení potenciálně přinést. Odpůrci snížení argumentují tvrzením, že mladí lidé mohou mít velmi odlišné politické preference než zbytek elektorátu. Zde v debatách vyvstávají dva názory, které si protirečí, tedy že na jedné straně mají mladí tendenci podporovat radikální strany, a na druhé straně, že volí stejně jako jejich rodiče. Otázkou je, zda by se v případě prvního argumentu mělo jednat o negativní aspekt, jelikož díky vstupu jiných stran na politickou

¹¹³ FRANKLIN, M. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge University Press, Cambridge.

¹¹⁴ COWLEY, P., DENVER, D. 2004. *Votes at 16? The case against*. Representation, Vol. 41. No. 1. pp. 57.62.

¹¹⁵ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹¹⁶ *Moroccan King Announces Change in Voting Age*. Middle East and North Africa International Foundation for Electoral Systems (IFES). <https://www.electionguide.org/digest/post/12392/>, [6-4-2021]

¹¹⁷ JOHNSON, C., MARSHALL, B. 2004. *Political engagement among young people: An update*. Research paper by the Electoral Commission.

¹¹⁸ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

scénu budou lépe reprezentovány zájmy mladé generace (ač radikální) a podpoří cestu mladších kandidátů do volených pozic.¹¹⁹

1.2.2 Efekty snížení

Po první vlně snížení hranice aktivního volebního práva nevzniklo mnoho studií, které by hodnotily jeho efekty a případné přínosy, či zápory. Neoddiskutovatelným faktem ovšem je, že celková volební účast v demokratických zemích od roku 1970 klesala. McAllister argumentuje tím, že hlavní příčinou bylo právě zahrnutí mladších lidí, kteří o volby a politiku nemají zájem, do elektorátu.¹²⁰ V dobovém kontextu je však třeba rozlišit i další možné faktory, které k poklesu volební účasti mohly vést, například výrazný nárůst ekonomické nerovnosti. Tomuto fenoménu se od politologů dostalo velmi malé pozornosti, nicméně studie, které vztah zkoumaly, ukazují, že ekonomická nerovnost má na volební účast jasně negativní efekt.¹²¹

Pro tento výzkum je důležitá především druhá oblast z diskuze o druhé vlně snížení hranice aktivního volebního práva – možné zvýšení míry politické participace nejmladších občanů. Ačkoliv první vlna v tomto ohledu pozitivní efekty nepřinesla, nedávné výzkumy ukazují, že po snížení hranice aktivního volebního práva se může zájem o politiku a tím i volební účast u mladých potenciálně navýšit. Tento předpoklad vyplývá zejména ze zkoumání případů z druhé vlny, tedy ze snížení hranice z 18 na 16 let, které je studii mnohem lépe pokryto než předchozí vlna.¹²²

Tento poznatek ovšem neříká, že snížení hranice aktivního volebního práva může zázračně vyřešit problém nízkého zájmu o politiku a účasti u voleb u adolescentů kdekoliv na světě. Pro existenci pozitivního efektu je třeba, aby se daná skupina nacházela v určitém sociálním prostředí, které tyto efekty podporuje. Hlavním předpokladem je, že pokud tento krok mladým lidem dokáže vštípit důležité demokratické principy v mladém věku,

¹¹⁹ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹²⁰ MCALLISTER, I. 2014. *The politics of lowering the voting age in Australia: Evaluating the evidence*. Australian Journal of Political Science, 49:1, 68-83.

¹²¹ HORN, D. 2011. *Income Inequality and Voter Turnout: Evidence from European national elections*. Amsterdam, AIAS, GINI Discussion Paper 16.

¹²² ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.

snadněji si je udržet do dospělosti.¹²³ Pro další řešení této problematiky je třeba adoptovat rozsáhlé celospolečenské reformy a vzít v potaz měnící se způsoby moderní politické participace.¹²⁴

Jakousi vlnkovou studií je v tomto směru výzkum chování 16 a 17letých voličů po celoplošném snížení hranice aktivního volebního práva v Rakousku v roce 2007. Autoři zachytili situační i dispoziční zájem o politiku, protože porovnávali průřezová data z jednoho sběru před snížením a druhého po snížení hranice.¹²⁵ Nález dispozičního zájmu a dlouhodobější pozitivní efekty pak potvrzuje pozdější přezkoumání článku, které bylo publikováno v roce 2020.¹²⁶ Pro rozšíření konceptu zájmu o politiku ovšem zahrnuli i proměnnou hodnotící znalost politických reálií, která pomáhá zachytit dispoziční zájem. Autoři zvolili relativně úzké pojetí zájmu o politiku, s formálními způsoby participace, a ačkoliv na toto omezení poukazují, nezahrnuli další proměnné zachycující neformální způsoby.¹²⁷

Hlavní otázkou bylo, zda se po snížení hranice aktivního volebního práva může zvýšit u nově oprávněných voličů zájem o politiku, či jejich zájem zůstane stejný, protože se váže hlavně na věk, a ne na akt získání volebního práva. Dále zkoumali socializační efekty, které na zvýšení a udržení zájmu o politiku měly pozitivní efekt, zejména tedy rodinné a školní prostředí. Kontrolní proměnnou bylo pohlaví respondentů, kvůli známému nižšímu zájmu o politiku u žen.¹²⁸¹²⁹

Výsledky této studie říkají, že snížení hranice aktivního volebního práva na nižší věk podporuje navýšení zájmu o politiku v dřívějším věku. Před snížením hranice měli největší vliv na zájem o politiku u mladých jejich rodiče, po snížení se vliv rodičů výrazně zmenšil,

¹²³ NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. Acta Politica 48 (1): 92-116.

¹²⁴ BERRY, R. 2014. *How young is too young? The case for lowering the voting age*. The Conversation UK. <https://theconversation.com/how-young-is-too-young-the-case-for-lowering-the-voting-age-25793>, [3-4-2021]

¹²⁵ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

¹²⁶ AICHHOLZER, J., KRITZINGER, S. 2020. *Voting at 16 in Practice: A Review of the Austrian Case*. In: EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age to 16 – Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹²⁷ ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.

¹²⁸ BENNETT L. L. M., BENNETT S. E. 1989. *Enduring Gender Differences in Political Interest: The Impact of Socialization and Political Dispositions*. American Politics Quarterly, 1989;17(1):105-122.

¹²⁹ FERRÍN M., FRAILE M., GARCÍA-ALBACETE G. M., GÓMEZ R. 2020. *The gender gap in political interest revisited*. International Political Science Review, 2020;41(4):473-489.

a naopak byl silnější vliv školního prostředí, kde byli podporováni v politické participaci a informování o snížení hranice (stejně jako v kampani, která ohledně něj probíhala). Toto je podle autorů způsobeno tím, že politická témata jsou společností vnímána jako „soukromá“ a diskuze o nich před získáním volebního práva probíhá intenzivněji v rodině než ve školách. Po snížení mohly školy o tomto subjektu žáky volně informovat a pomoci jim seznámit se s volebními procesy.¹³⁰

Zároveň s rakouským příkladem se objevily další případy, které podporují poznatek, že po snížení hranice aktivního volebního práva se zájem o politiku může zvýšit, ačkoliv se v žádném z nich nejedná o celoplošné snížení. Zejména se jedná o Skotsko, které původně snížilo hranici pouze pro referendum o nezávislosti v roce 2014. Po překvapivě hojné účasti mladých se hranice aktivního volebního práva 16 let rozšířila i na volby do Skotského parlamentu a místní volby.¹³¹¹³² Také Německo vykazuje podobné poznatky na úrovni snížení pro různé komunální volby.¹³³ Tyto případy potvrzují zjištění, že participace v politických aktivitách má větší pozitivní vliv zájem o politiku, než tomu je obráceně. Díky tomu, že 16letým bylo umožněno volit, se zvedl jejich zájem o politiku.¹³⁴ Naopak v Estonsku a Norsku ke snížení hranice aktivního volebního práva pro komunální volby také došlo, nicméně výsledky nejsou průkazné; úroveň zájmu o politiku zůstala stejná. Je možné, že další společenské změny negovaly pozitivní vliv, který mohlo mít snížení hranice aktivního volebního práva.¹³⁵

Již popsaný mechanismus pozitivního vlivu participace v politických aktivitách na zájem o politiku tedy ukazuje, že po snížení hranice aktivního volebního práva se může zvýšit zájem o politiku u mladé generace. Participace pak usnadňuje zvýšení zájmu o politiku i z toho důvodu, že se adolescenti se nachází ve věku, který je pro vznik zájmu o politiku

¹³⁰ ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.

¹³¹ EICHHORN, J. 2018. *Mobilisation through early activation and school engagement – the story from Scotland*. Journal of Youth Studies, 21:8, 1095-1110.

¹³² PICKARD, S. 2019. *Devolution, the Independence Referendum and Votes at 16 in Scotland: Holyrood, a Pioneer in Democracy Leading the Way for Westminster?* Revue Française de Civilisation Britannique, XXIV-4 | 2019.

¹³³ LEININGER, A., FAAS, T. 2020. *Votes at 16 in Germany: Examining Subnational Variation*. In: EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹³⁴ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

¹³⁵ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

ideální, a zároveň jsou stále pod každodenním vlivem rodiny i školního prostředí. Rodina i škola adolescentům předává informace i zvyky, které se do zájmu o politiku kladně promítají. Z toho vyplývá, že zvýšení zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva je silnější u mladších voličů, proto 16letí mohou vykazovat vyšší úroveň zájmu o politiku a volební účasti než jejich o dva roky starší vrstevníci. V 18 letech již část adolescentů opouští střední školu a stěhuje se od rodičů (i když často jen dočasně). Zároveň v tomto věku řeší i důležitá životní rozhodnutí, jako vybírání oboru dalšího studia nebo kariéry. Proto zájem o politiku u 16 a 17letých může být rozdílný od 18 a 19letých, což se ukázalo i při studiu efektů první vlny snižování hranice aktivního volebního práva.¹³⁶

¹³⁶ ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.

2 Popis případů Švýcarska a Maroka

Cílem tohoto výzkumu je zejména rozšířit množinu zemí, v nichž byla změna míry zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva zkoumána. Zvolila jsem proto dva případy, kde došlo ke snížení z 20 let na 18 let. Ve Švýcarsku se tak stalo v roce 1991 a v Maroku v roce 2002. Oba případy jsem si vybrala právě kvůli tomu, že v nich tento efekt zkoumán nikdy nebyl. Druhotně i kvůli dataci jejich snížení hranice aktivního volebního práva, která fakticky spadá do druhé vlny snižování hranice – zároveň se ale nejedná o snížení z 18 na 16 let. Dalo by se říci, že jsou to velmi zpožděné případy z první vlny snižování hranice aktivního volebního práva. Relativní novost těchto případů mi zajišťuje dostupnost dat a také zajímavý kontext vývoje socializačních faktorů.

Dále jsem tyto případy zvolila i kvůli odlišnosti jejich politických systémů. Švýcarsko je multikulturní demokracií, která se svým zřízením více podobá již popsaným případům, zejména Rakousku, nicméně dlouhodobě vykazuje velmi nízkou volební účast.

Marocký případ jsem zvolila zejména kvůli snaze zkoumat efekt snížení hranice aktivního volebního práva i v zemi s nedemokratickým politickým zřízením. Je to další pole, které ve snižování hranice aktivního volebního práva ještě nebylo probádáno; většina studií o efektech snížení hranice aktivního volebního práva pochází z demokracií.¹³⁷

Obě země mají několik zajímavých specifíků, která mohou efekty snížení hranice aktivního volebního práva dále ovlivnit, proto v následující kapitole rozebírám kontext obou zemí, především s ohledem na faktory, které se k zájmu o politiku a politické participaci celkově vztahují.

2.1 Švýcarsko

Prvním impulsem pro snížení hranice aktivního volebního práva ve Švýcarsku byly studentské protesty roku 1968, dnes známé pod jménem Hnutí '68.¹³⁸ Počátek Hnutí '68 se vztahuje ke konfrontaci mezi studenty a policií z 29. 6. 1968, známé jako Globuskrawall. Po této události vznikají další protesty, které postupně přinesou i myšlenku

¹³⁷ EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

¹³⁸ BÜHLER, C. 2001. *More than revolutionary romance, heated debates and smoky old town cellars: Review of Mueller's way to paradise*. <https://web.archive.org/web/20131102103323/http://www.lyrikwelt.de/rezensionen/muellersweg-r.htm>, [17-3-2021]

ženského volebního práva a snížení volebního věku na 18 let.¹³⁹ Volební právo na federální úrovni udělilo Švýcarsko ženám až v roce 1971, kanton Appenzell Innerrhoden k tomu byl donucen dokonce až v roce 1991.¹⁴⁰

Otázka snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let se poprvé objevila v referendu v roce 1979, dne 18. února, kdy byla zamítnuta těsným poměrem 50,81 % ku 49,19 %. Účast u tohoto referenda byla 49,58 %.¹⁴¹

Na začátku 80. let vypukly další protesty podobné Hnutí '68. Bojovaly za kulturní svobodu a řešení problémů mladých, jako byl nedostatek dostupných bytů a přílišnou kontrolu od státních aparátů. Toto hnutí znovu přivedlo do povědomí veřejnosti problémy mladých a otázky zahrnutí mladé generace do politických procesů.¹⁴²

Nakonec snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let ve Švýcarsku na federální úrovni proběhlo v roce 1991 jako výsledek přijetí povinného referenda ze 3. března. Již před tím některé kantony snižovaly hranici aktivního volebního práva na 18 let, zejména po roce 1971, kdy bylo uděleno volební právo ženám. V době tohoto referenda již 18 z 26 kantonů mělo hranici aktivního volebního práva pro kantonální volby nastavenou na 18 letech, nejednalo se tedy o rychlou a náhlou změnu, spíše o logické rozšíření na federální úroveň.¹⁴³ Celkem 72,75 % hlasujících bylo pro snížení hranice, účast u tohoto referenda byla však pouze 31,29 % ze všech oprávněných voličů.¹⁴⁴

Před referendem o této otázce probíhala debata ve Federálním shromáždění, kde se téměř všechny strany vyjádřily pro snížení, s výjimkou Federální demokratické unie. Zároveň byla iniciována informační kampaň pro veřejnost; byly distribuovány informační letáky¹⁴⁵ a některé strany vedly i vlastní kampaň pro podporu snížení, viz plakát PdA (obrázek č. 1). Jednalo se o debatované téma mezi veřejností, jak dokládá například záznam z televizní

¹³⁹ NUSSBAUEMER, H. 2008. *The riot was a misunderstanding. Interview with Roland Gretler.* Tages-Anzeiger, June 24, 2008, p. 29

¹⁴⁰ EUGSTER, D. 2021. The long road to women's suffrage in Switzerland. Swissinfo. <https://www.swissinfo.ch/eng/the-long-road-to-women-s-suffrage-in-switzerland/46353984>, [22-3-2021]

¹⁴¹ *Stimm- und Wahlrecht für 18-Jährige.* Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/293.00>, [22-3-2021]

¹⁴² TACKENBERG, M. 2011. *Jugendunruhen.* <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/017349/2011-03-24/#HDieUnruhender1980erJahre>, [26-3-2021]

¹⁴³ *Volksabstimmung vom 3. März 1991.* Explanatory brochure. Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

¹⁴⁴ *Herabsetzung des Stimmrechtsalters auf 18 Jahre.* Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

¹⁴⁵ *Volksabstimmung vom 3. März 1991.* Explanatory brochure. Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

debaty z kanálu SRF z roku 1986 o tom, zda snížit hranici aktivního volebního práva na 18 let.¹⁴⁶ Snížení hranice aktivního volebního práva bylo prezentováno jako dárek mladým občanům k výročí 700 let od založení Švýcarské konfederace.¹⁴⁷

Obrázek č. 1: Plakát Strany práce (PdA) pro kampaň za snížení hranice aktivního volebního práva.¹⁴⁸

Nápis říká: „Co může člověk dělat v 18? Také volit! Ano“ (ve smyslu hlasujte pro v referendu).

2.1.1 Socio-ekonomický kontext

Švýcarsko má přibližně 8,6 milionu obyvatel¹⁴⁹, z čehož mladí lidé ve věku 15–24 let tvoří necelých 11 %. Švýcarská populace je velmi rozmanitá a tvoří ji mnoho etnických skupin a také velké procento cizinců. Obvykle se populace dělí na čtyři hlavní skupiny, které odpovídají čtyřem oficiálním jazykům – němčině (62 %), francouzštině (23 %), italštině (8 %) a rétorománštině (0,5 %, někdy označované jako poloúřední jazyk¹⁵⁰)¹⁵¹.

¹⁴⁶ *Stimmrechtsalter 18 (1986) | Politische Mitbestimmung in der Schweiz.* SRF Archiv. https://www.youtube.com/watch?v=Gu9lsPwwRwQ&ab_channel=SRFArchiv, [22-3-2021]

¹⁴⁷ *Volksabstimmung vom 3. März 1991.* Explanatory brochure. Swiss Votes.

<https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

¹⁴⁸ *Archive of the Museum of Design in Zurich.* <https://www.emuseum.ch/objects/230272/>, [6-4-2021]

¹⁴⁹ *Population.* 2019. *Swiss Federal Statistical Office.*

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung.html>, [15-3-2021]

¹⁵⁰ Rétorománštinu mohou pro styk s úřady používat pouze občané, pro než je rodným jazykem, proto je označována za poloúřední jazyk.

¹⁵¹ *The ten main languages most frequented by the permanent resident population.* 2017. Swiss Federal Statistical Office.

Švýcarská populace je vzdělaná nad poměry západoevropského státu, 99 % populace je gramotných,¹⁵² v roce 2000 měla čtvrtina populace mezi 25–64 lety věku dokončené terciární vzdělání. V roce 2010 to bylo již 33,9 % a v roce 2020 45,3.¹⁵³ Poměr terciárního vzdělání ve Švýcarsku převyšuje průměr EU.¹⁵⁴

Švýcarský vzdělávací systém je obecně považován za velmi kvalitní, nicméně vzdělávání o politických záležitostech, které má pozitivní vliv na politickou participaci,¹⁵⁵ může být nedostatečné. V roce 1999 švýcarští studenti vykázali špatné výsledky v mezinárodní studii, která se zabývala úrovní znalostí z občanské výchovy a politických znalostí, ačkoliv v ostatních předmětech excelovali.¹⁵⁶ Samotné pojetí občanské výuky švýcarští politici nechávali v minulosti v kantonální kompetenci, proto se frekvence i kvalita výuky mezi jednotlivými kantony mohla velmi lišit. Ve většině kantonů je vzdělávání o politice součástí občanské výchovy, která je vyučována pouze jednou týdně.¹⁵⁷ Řešením měl být nový Lernplan 21, který byl představen v roce 2017 a sjednotil učební plány pro 21 německy mluvících kantonů. Díky němu se do výuky dostala jedna hodina výuky o politice týdně navíc.¹⁵⁸

2.1.2 Politicko-historický kontext

Švýcarská konfederace byla založena v roce 1291. Slovo konfederace sice v oficiálním názvu státu zůstává, ale dnešní Švýcarsko stojí především na tradici federace a prvků přímé demokracie. Skládá se z 26 kantonů, z nichž 6 je označováno za polokantony.¹⁵⁹

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/sprachenreligionen/sprachen.assetdetail.7466542.html>, [15-3-2021]

¹⁵² *Switzerland*. CIA: The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/switzerland/>, [17-3-2021]

¹⁵³ *Educational attainment by sex and age group*. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/education-science.assetdetail.16324570.html>, [17-3-2021]

¹⁵⁴ *Tertiary educational attainment, by country, 2013 and 2018*. Eurostat. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Tertiary_educational_attainment_by_country_2013_and_2018_\(%25_of_the_population_aged_30_to_34\).png&oldid=436914](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Tertiary_educational_attainment_by_country_2013_and_2018_(%25_of_the_population_aged_30_to_34).png&oldid=436914), [17-3-2021]

¹⁵⁵ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

¹⁵⁶ KUENZI, R. 2019. Teaching students how to live democratically. Swiss info. https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/political-education_teaching-students-how-to-live-democratically/44859236, [17-3-2021]

¹⁵⁷ KUENZI, R., GLATTHARD, J., WÄLTERLIN, U. 2020. *How do you get Swiss youngsters to vote?* <https://www.swissinfo.ch/eng/how-do-you-get-swiss-youngsters-to-vote-/46106516>, [14-3-2021]

¹⁵⁸ HARTMANN, CH. 2017. *Lehrplan 21 explained*. <https://livingin.swiss/2017/08/29/lehrplan-21-explained/>, [17-3-2021]

¹⁵⁹ WÜRGLER, A. 2012. *Eidgenossenschaft*. Historisches lexikon der Schweiz. <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026413/2012-02-08/>, [7-4-2021]

Švýcarsko je také někdy kategorizováno jako polopřímá demokracie, jelikož jeho politický systém kombinuje prvky přímé demokracie s mechanismy zastupitelské demokracie. Z prvků přímé demokracie důležité postavení zaujímají zejména referenda, která Švýcaři pořádají v průměru čtyřikrát do roka.¹⁶⁰

Ve švýcarském politickém systému exekutivní složku moci reprezentuje Federální rada. Jedná se o sedmičlenné uskupení složené z představitelů největších stran, zastupující zároveň vládu i kolektivního „prezidenta“. Federální rada je volena Federálním shromážděním na čtyřleté funkční období. Existují i posty prezidenta a viceprezidenta, nicméně jedná se o téměř výhradně reprezentativní funkce a jsou voleni na pouze jednoleté období Federálním shromážděním. Zákonodárným tělesem je dvoukomorové Federální shromáždění. Větší z komor se nazývá Národní rada a zasedá v ní 200 poslanců bez ohledu na jejich kantonální původ. Menší komorou je Rada států se 46 členy. Obě komory jsou voleny na čtyřleté období.¹⁶¹

Švýcarsko má jako jiné západoevropské státy multistranický systém se svobodnou soutěží stran, avšak složení vlády je poněkud rigidní. V současné době v Národní radě zasedají zástupci 11 stran, ale ve Federální radě jsou reprezentovány pouze 4 z nich. Na složení Federální rady je totiž tradičně aplikována tzv. magická formule, což je koaliční dohoda mezi představiteli čtyř největších politických stran o tom, kolik křesel která strana v radě dostane. Mezi lety 1959 a 2003 bylo její složení stranicky naprosto neměnné, vláda byla vždy složena z koalice protestantských Svobodných demokratů (2 křesla), katolických Křesťanských lidových demokratů (2 křesla), levicových Sociálních demokratů (2 křesla) a pravicové Lidové strany s jedním křeslem.¹⁶²

Lidová strana se postupem času ze čtvrté největší strany vypracovala na první a těsně vyhrála federální volby roku 1999. Rozdělení mandátů ve Federální radě toto ale reflektovalo až po dalších volbách roku 2003, kde Lidová strana získala ve Federální radě jedno křeslo na úkor Křesťanských demokratů. Tím měla celkem dva zástupce a magická formule se poprvé změnila. Lidová strana pak postupně o obě svá křesla přišla kvůli založení nové Konzervativní demokratické strany bývalými členy, ale po roce 2015 je opět

¹⁶⁰ CORMON, P. 2014. *Swiss Politics for Complete Beginners*. Editions Slatkine, ISBN 978-2-8321-0607-5

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² *Magic formula*. 2015. Dictionnaire historique de la Suisse. <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/010097/2015-01-25/>, [17-3-2021]

získala zpět.¹⁶³ Tento systém byl v minulosti kritizován pro nedostatečnou reprezentaci opozice, zejména levicových stran a Strany zelených, jejíž popularita ve Švýcarsku roste v posledním desetiletí (ve volbách roku 2019 skončili pátí).¹⁶⁴

2.1.2.1 Volby

Volby probíhají na úrovni obcí, kantonů a federální úrovni. Federální volby většinou probíhají zároveň pro obě komory. Voleb se od roku 1991 mohou účastnit všichni občané Švýcarska starší 18 let, s výjimkou osob zbavených svéprávnosti.¹⁶⁵

Do roku 1971 byli občané v některých kantonech penalizováni pro neúčast u voleb pokutou ve výši v přepočtu zhruba 70 korun českých.¹⁶⁶ V kantonu Schaffhausen je účast u voleb povinná i v současnosti, neúčast je ovšem trestána malou pokutou, takže zde bývá pouze o něco málo vyšší volební účast než v jiných kantonech.¹⁶⁷

Každý občan je k volbám registrován automaticky, stejně jako např. v České republice. Hlasovací lístky společně s obálkou a vysvětlující brožurkou přicházejí poštou vždy 3 až 4 týdny před volbami. Informační brožurka také obsahuje informace o otázkách z aktuálně projednávaných referend.¹⁶⁸

Kromě klasického osobního dostavení se k urně lze volit i skrz poštu. Mezi lety 2004 a 2019 některé kantony nabízely také možnost e-votingu (tedy hlasování skrz internet). Kvůli zrušení starého elektronického systému v červenci 2019 ovšem v současné době tato služba není dostupná. Pracuje se na novém systému a očekává se obnovení e-votingu v budoucnosti.¹⁶⁹

Kromě voleb se občané účastní lidových hlasování. Existují tři typy lidových hlasování – prvním jsou povinná referenda, kde se hlasuje o úpravě Ústavy Federálním shromážděním.

¹⁶³ CORMON, P. 2014. *Swiss Politics for Complete Beginners*. Editions Slatkine, ISBN 978-2-8321-0607-5

¹⁶⁴ Federal elections 2019. 2019. Swiss Federal Statistical Office.

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/politik/wahlen/eidg-wahlen-2019.html>, [15-3-2021]

¹⁶⁵ *Who has the right to vote?* 2021. Swiss Confederation official website. Ch.ch.

<https://www.ch.ch/en/demokratie/votes/who-is-entitled-to-vote/>, [15-3-2021]

¹⁶⁶ *Constitution fédérale, Suisses de l'étranger ayant le droit de vote et élections au Conseil des Etats*. 2014. Swiss Federal Chancellery. Avis de droit du 21 août 2013.

¹⁶⁷ LEYBOLD-JOHNSON, I. 2014. *Democratic? The canton where voting is compulsory*.

https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/schaffhausen_democratic--the-canton-where-voting-is-compulsory/38299724, [16-3-2021]

¹⁶⁸ *Official voting papers*. 2021. Swiss Confederation official website. Ch.ch.

<https://www.ch.ch/en/demokratie/votes/official-voting-papers/>, [15-3-2021]

¹⁶⁹ *E-Voting*. 2021. Swiss Federal Chancellery. <https://www.bk.admin.ch/bk/en/home/politische-rechte/e-voting.html>. Retrieved [16-3-2021]

Druhým typem jsou dobrovolná referenda, v nichž mohou občané vyjádřit nesouhlas se zákonem přijatým Federálním shromážděním nasbíráním 50 000 podpisů oponentů. Třetí jsou Federální lidové iniciativy, kde se hlasuje o změně Ústavy navržené občany, která nasbírání 100 000 podpisů podporovatelů.¹⁷⁰

Ve Švýcarsku je jeden z nejvyšších počtů konaných referend na světě. Účast hlasujících u referend se pohybuje kolem 50 %, ale mění se zejména v závislosti na tématu, o němž se hlasuje, u zajímavých či kontroverzních otázek účast přesahuje i 60 %. V roce 2020 byla průměrná účast u referend 49,3 %.¹⁷¹

Specifikem Švýcarska je volební účast, která patří k nejnižším v Evropě. Na poměry demokratického státu se zastupitelskými prvky je radikálně nízká, o 35 procentních bodů nižší než je průměr západoevropských států.¹⁷² Srovnání ukazují grafy 7 a 8 na další straně, které porovnávají data ze 14 států západní Evropy a Švýcarsko samotné.¹⁷³ Ukazuje se, že existuje menší skupina lidí, která se účastní voleb pravidelně, pak další skupina, která se účastní občas a nakonec velká skupina nevoličů.¹⁷⁴

¹⁷⁰ CORMON, P. 2014. *Swiss Politics for Complete Beginners*. Editions Slatkine, ISBN 978-2-8321-0607-5

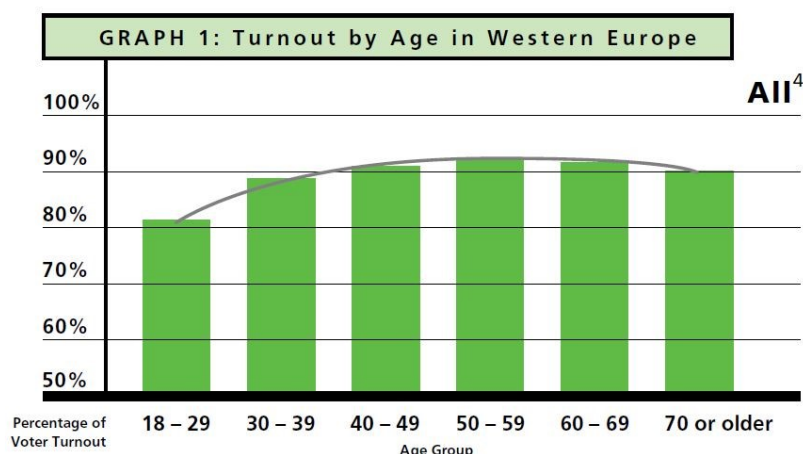
¹⁷¹ *Popular Votes*. 2020. Swiss Federal Statistical Office, <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/politics/popular-votes/year-2020.html>, [16-3-2021]

¹⁷² BLAIS, A., A. DOBRZYNSKA, L. MASSICOTTE. 2003. *Why is turnout higher in some countries than in others?* Ottawa: Elections Canada.

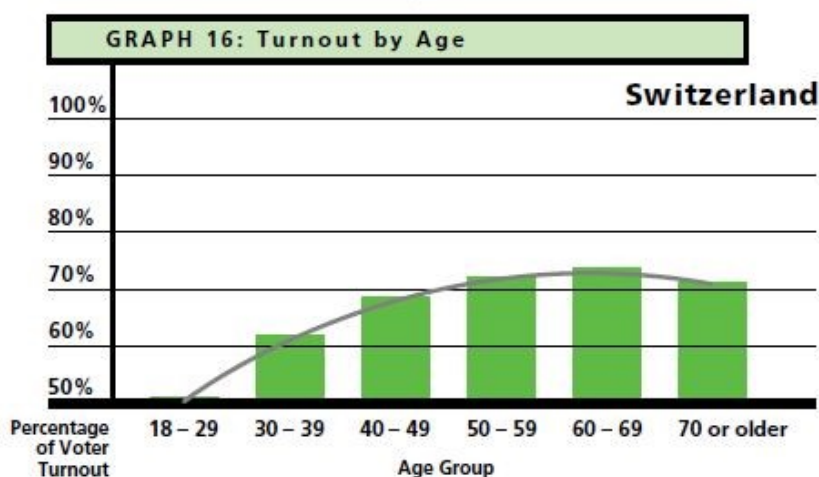
¹⁷³ CAPACCIO, D. et col. *Youth Voter Participation: Involving Today's Young in Tomorrow's Democracy*. International IDEA. 1999. ISBN: 91-89098-31-5

¹⁷⁴ BLAIS, A. 2014. *Why is Turnout So Low in Switzerland? Comparing the Attitudes of Swiss and German Citizens Towards Electoral Democracy*. *Swiss Political Science Review* 20(4): 520–528.

Graf č. 7: Volební účast podle věkové skupiny – Západní Evropa.¹⁷⁵

Graf č. 8: Volební účast podle věkové skupiny – Švýcarsko.¹⁷⁶

Výzkumníci většinou rozlišují dvě hlavní příčiny nízké volební účasti ve Švýcarsku. Tou první je již zmíněná magická formule, která dělá volby prakticky nekompetitivními, jelikož volič v důsledku existence této „kartelové dohody“ největších stran prakticky nemůže mít vliv na složení vlády, výsledek je do jisté míry předem daný. Tento argument slábne po roce 2007, nicméně mnou zkoumané období spadá plně do zlaté éry magické formule.¹⁷⁷ Druhou příčinou je extenzivní užívání referend k rozhodování o důležitých politických otázkách, u nichž mohou mít občané pocit, že je mají větší smysl než volby a je pravděpodobnější, že jejich hlas opravdu něco změní.¹⁷⁸ Blais také podporuje tato tvrzení, a dodává třetí možné vysvětlení, a to že Švýcarsko má také poměrně složité podmínky

¹⁷⁵ CAPACCIO, D. et col. *Youth Voter Participation: Involving Today's Young in Tomorrow's Democracy*. International IDEA. 1999. ISBN: 91-89098-31-5

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ FRANKLIN, M. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge University Press, Cambridge.

¹⁷⁸ JACKMAN, R.W. 1987. *Political Institutions and Voter Turnout in the Industrial Democracies*. The American Political Science Review 81(2): 405–424.

účasti u voleb, což potenciální voliče odrazuje, protože je pro ně náročnější získávat informace o těchto procesech. Dalším vysvětlením, které Blais nabízí, je voličská únava – jelikož voliči ve Švýcarsku hlasují mnohonásobně více (ať již v referendech či volbách), jejich snížený zájem o volby může být zapříčiněn jednoduše tím, že hlasování je příliš mnoho a lidé již nemají energii a čas věnovat se všem politickým otázkám.¹⁷⁹ Negativní efekt vysokého počtu hlasování na účast potvrzují i další výzkumy.¹⁸⁰

2.1.3 Specifika života mladistvých ve Švýcarsku

Zájem o politiku u mladých ve Švýcarsku v mnoha ohledech koresponduje s obecnými zjištěními o zájmu, která byla dosud probrána. Na úroveň zájmu o politiku má silný vliv pohlaví i vzdělání. Mladým lidem ve Švýcarsku také více imponují neformální způsoby participace v politice, které často nebývají jako formy participace uznávány. V porovnání politických aktivit švýcarských mladistvých s průměrem evropských států můžeme konstatovat, že je pravděpodobnější, že se do politiky zapojí např. podepsáním petice, sbíráním podpisů, distribucí informačních letáků, zapojením se do politické kampaně, či diskuzí a přemlouváním ostatních, aby volili pro konkrétní stranu. Naopak pravděpodobnost, že se budou účastnit voleb je o 45 % nižší než u ostatních států Evropy a odráží zvyky starších švýcarských generací.¹⁸¹

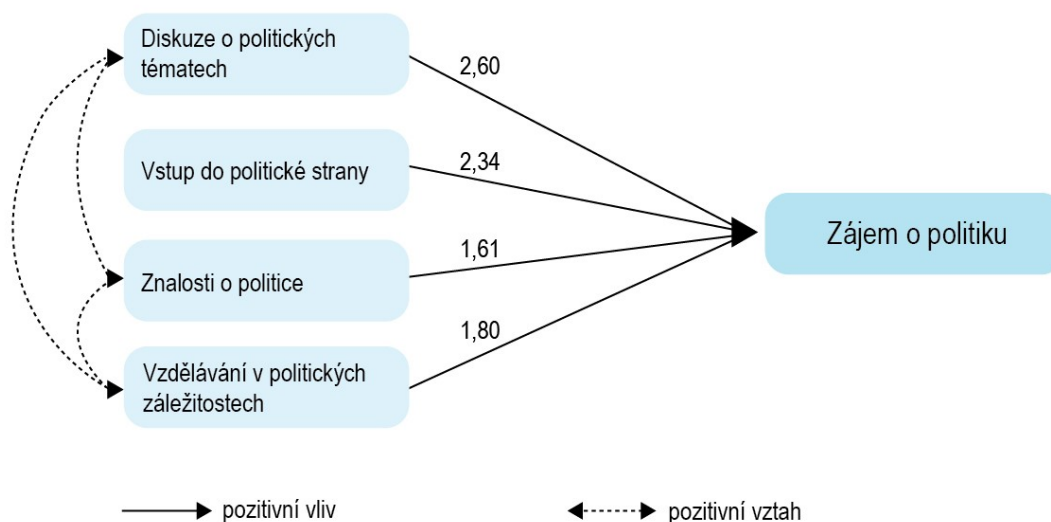
Na obrázku č. 2 jsou znázorněny proměnné, které podle průzkumu EUYOUpart pozitivně korelují se zájmem o politiku u švýcarských mladistvých.

¹⁷⁹ BLAIS, A. 2014. *Why is Turnout So Low in Switzerland? Comparing the Attitudes of Swiss and German Citizens Towards Electoral Democracy*. *Swiss Political Science Review* 20(4): 520–528.

¹⁸⁰ FREITAG, M., I. STADELMANN-STEFFEN. 2010. *Stumbling Block or Stepping Stone? The Influence of Direct Democracy on Individual Participation in Parliamentary Elections*. *Electoral Studies* 29: 472–483.

¹⁸¹ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

Obrázek č. 2: Faktory ovlivňující zájem o politiku u švýcarských mladistvých.¹⁸²

Čísla představují odds ratio (poměr šancí), který ukazuje sílu asociace mezi zásahem (vystavení vlivu proměnné) a výsledkem. Pokud je poměr šancí vyšší než 1, znamená to, že příslušná proměnná pozitivně koreluje se zájmem o politiku. Čím vyšší je poměr šancí, tím silnější je tato korelace.. Zpracováno autorkou na základě dat z výsledků dotazníkového šetření EUYOUpart.

Zájem o politiku je u švýcarských mladistvých pozitivně ovlivněn konzumací mediálního obsahu s politickými tématy, nezáleží na tom, zda to jsou zprávy, rádio, podcasty či příspěvky ze sociálních médií. Zvýšená dostupnost informací o politice a tím i větší informovanost samotných voličů u nich zvyšuje zájem o politiku.¹⁸³ Pozitivní vliv má i členství v politické straně. Identifikace s politickou stranou může zájem o politiku ovlivnit například skrz informování o politických tématech. V neposlední řadě mají pozitivní vliv i diskuze o politice s ostatními lidmi – mohou to být nejčastěji vrstevníci, či rodiče.¹⁸⁴

Jak již bylo demonstrováno, i v tomto případě je důležité vzdělání, a to zejména to občanské. V průzkumu EUYOUpart 12 % respondentů odpovědělo, že pro větší zapojení do politiky by určitě bylo třeba zlepšení výuky politiky na školách, která je nedostačující a politické problémy jsou pro pochopení často velmi komplexní.¹⁸⁵ Toto zjištění

¹⁸² ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

¹⁸³ BACHMANN, I., KAUFHOLD, K., LEWIS S. C., ZÚÑIGA, G. 2010. News Platform Preference: Advancing the Effects of Age and Media Consumption on Political Participation. *International Journal of Internet Science* 5(1):34-47

¹⁸⁴ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

¹⁸⁵ Tamtéž.

koresponduje s již popsaným nedostatečným občanským vzděláváním, které se ve školních osnovách objevuje pouze přibližně jednou týdně.¹⁸⁶

Další zjištění z EUYOUpart reflektují jevy, které byly popsány u starších generací. Podporují výzkum Blaise¹⁸⁷ o neúčasti u voleb z důvodu příliš složitých hlasovacích procedur, zejména tedy složitého vyplňování samotných hlasovacích lístků. Autoři namítají, že jejich zjednodušení by mohlo přinést vyšší volební účast, protože by se hlasování usnadnilo i pro méně vzdělané, a tím širší skupiny obyvatelstva.¹⁸⁸ K tomu se přidává i pro pochopení často složitá problematika projednávaná v referendech. Občanská iniciativa Easyvote se snaží adolescentům v tomto směru pomoci distribucí zjednodušených vysvětlujících brožur, které přehledně poskytnou základní informace o tématu. Od roku 2012 je dostupná pro všech 21 německy mluvících kantonů. V případě hlubšího zájmu pak mohou být další doplňující informace vyhledány samotnými voliči.¹⁸⁹

¹⁸⁶ KUENZI, R., GLATTHARD, J., WÄLTERLIN, U. 2020. *How do you get Swiss youngsters to vote?* <https://www.swissinfo.ch/eng/how-do-you-get-swiss-youngsters-to-vote-/46106516>, [14-3-2021]

¹⁸⁷ BLAIS, A. 2014. *Why is Turnout So Low in Switzerland? Comparing the Attitudes of Swiss and German Citizens Towards Electoral Democracy*. *Swiss Political Science Review* 20(4): 520–528.

¹⁸⁸ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

¹⁸⁹ Tamtéž.

2.2 Maroko

V Maroku došlo ke snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let v prosinci roku 2002. Snížení bylo vyhlášeno jako rozhodnutí krále při jeho projevu u příležitosti jmenování nového ombudsmana a členů Rady pro lidská práva. Tuto řeč pronesl 10. prosince 2002 na Světový den lidských práv. Vyjádřil v ní naději, že nová „mladá krev“ přinese marocké politice silný impuls ke změně pojetí občanství a další cestě k demokratizaci. Předpokládá se, že tento krok byl proveden jako reakce na nízkou účast u voleb, které v Maroku proběhly v září roku 2002, a po nichž vzrostl počet křesel, která v parlamentu získaly radikální islamistické skupiny.¹⁹⁰ Snížení přišlo jako náhlé rozhodnutí a až po jeho ohlášení král vyzval parlament, aby provedl kroky potřebné k zákonnému ustavení této změny.¹⁹¹ Od ledna do února dalšího roku pak probíhala krátká informační kampaň vedená Ministerstvem školství. Měla za úkol vysvětlit mladým důvody pro snížení hranice aktivního volebního práva a povzbudit jejich zájem o politiku. Informace předávali sami pracovníci ministerstva, i další lektori, učitelé a pracovníci z organizací pro mladistvé.¹⁹²

2.2.1 Socio-ekonomický kontext

Marocké království je severoafrická země, jejíž celkový počet obyvatel přesahuje 36 milionů¹⁹³, z nichž lidé mladší 24 let tvoří celých 43 %. Ve skupině 15–24 let věku se nachází 16 % populace, lze tedy vidět, že mladí lidé v Maroku mají velký ekonomický potenciál. Zároveň ale v této skupině existuje velká nezaměstnanost, průměrně 22,2 %.¹⁹⁴

Země má dva oficiální jazyky – arabštinu a berberský dialekt Tamazight, dále jsou používány i jiné dialekty berberských jazyků¹⁹⁵. Mnoho Maročanů užívá jako svůj druhý, či třetí jazyk španělštinu nebo francouzštinu. Francouzština je také často jazykem pro

¹⁹⁰ *Moroccan King Announces Change in Voting Age*. Middle East and North Africa International Foundation for Electoral Systems (IFES). <https://www.electionguide.org/digest/post/12392/>, [6-4-2021]

¹⁹¹ *Morocco Lowers Voting Age to 18*. Kuwait News Agency. <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=1303552&mode=DOC&language=en>, [6-4-2021]

¹⁹² *Baisse de l'âge de vote : Campagne d'explication auprès des jeunes*. 2003. Le Matin. <https://lematin.ma/journal/2003/Baisse-de-l-age-de-vote--Campagne-d-explication-aupres-des-jeunes/25018.html>, [6-4-2021]

¹⁹³ Včetně obyvatel z území Západní Sahary.

¹⁹⁴ UNESCO Institute for Statistics (UIS) database, <http://data.uis.unesco.org/en/country/ma>, [17-3-2021]

¹⁹⁵ Jazykovědci si nejsou jisti rozlišením v rámci berberských jazyků, tedy zda se jedná o dialekty či jazyky.

diplomatické styky a obchod, používá se i v médiích a je vyučována ve většině škol. 99 % populace vyznává islám.¹⁹⁶

V Maroku byl podíl nedokončeného vzdělání v roce 2003 nejvyšší ze všech arabských zemí¹⁹⁷, na vině je především preference vyučení v řemeslech před školní výukou. Některé děti se do škol ani nikdy nezapíší, jelikož žijí na venkově, kde je obecně přístup ke vzdělání horší. V regionu Maghrebu, do nějž Maroko patří, je tradičně vysoký podíl negramotných obyvatel.¹⁹⁸ V posledních dvou desetiletích se marocká vláda ve spolupráci s mezinárodními organizacemi snažila o zlepšení situace, populace se nicméně stále potýká s negramotností zejména mezi staršími občany. Oficiální vládní program pro snížení míry negramotnosti byl implementován v roce 2004.¹⁹⁹

Mladí lidé jsou v současné době skupinou nejvzdělanějších, míra gramotnosti ve skupině 15–24 let věku byla v roce 2018 97,7 %. U skupiny 15–65 let se jednalo o pouze 73,8 %, navíc se zde ukazoval poměrně velký rozdíl mezi muži a ženami – 83,3 % mužů bylo gramotných, zatímco u žen to bylo jen 64,6 %. Ve skupině 65 a starší bylo gramotných pouze 34,1 % (muži 51,4 %, ženy pouhých 19 %).²⁰⁰ Gramotnost v posledních letech prudce vzrostla, v roce 1995 bylo ve skupině 15–24 let gramotných 58,4 %, v roce 2004 to bylo 70,5 % a v roce 2019 dosáhla u této skupiny průměrná gramotnost 97,4 %.

¹⁹⁶ Morocco. CIA: The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/morocco/>, [17-3-2021]

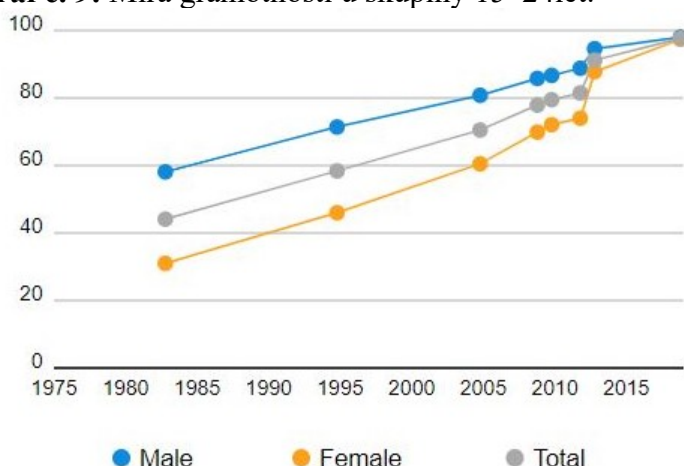
¹⁹⁷ BOUGROUM, M., KISSAMI, M. A., DIAGNE, A. W., TAWIL, S. 2008. *Literacy policies and strategies in the Maghreb: comparative perspectives from Algeria, Mauritania and Morocco*. Research paper for UNESCO Regional Conferences in Support of Global Literacy.

¹⁹⁸ BENOLIEL, S. et col. 2004. *Strengthening Education in the Muslim World: Country Profiles and Analysis*. Bureau for Policy and Program Coordination. USAID.

¹⁹⁹ BOUGROUM, M., KISSAMI, M. A., DIAGNE, A. W., TAWIL, S. 2008. *Literacy policies and strategies in the Maghreb: comparative perspectives from Algeria, Mauritania and Morocco*. Research paper for UNESCO Regional Conferences in Support of Global Literacy.

²⁰⁰ UNESCO Institute for Statistics (UIS) database, <http://data.uis.unesco.org/en/country/ma>, [17-3-2021]

Graf č. 9: Míra gramotnosti u skupiny 15–24let.²⁰¹

Modrou linkou je znázorněna míra gramotnosti u mužů, oranžovou u žen a šedou u celku, tedy obou pohlaví.

V roce 2004 byla míra zápisu na školy prvního stupně vzdělávání 97,4 % z dětí, které mohly být zapsány, avšak 12 % z nich opakovalo některý ročník. Na druhý stupeň se zapsalo pouze 39,54 studentů a na třetí stupeň vzdělávání méně než 1 %.²⁰²

Jedním z hlavních problémů marocké populace je v současné době příjmová nerovnost. Gini index, který tento jev popisuje, byl pro Maroko v roce 2018 40,3 %, tedy nejvyšší ze zemí severní Afriky²⁰³. Král Mohammed VI. je přitom nejbohatším africkým králem.²⁰⁴ Chudoba byla v posledních desetiletích výrazně snížena, zejména po implementování National Human Development Initiative Support Project (INDH) v roce 2005. V roce 1998 žilo 16,3 % populace pod hranicí chudoby, v roce 2014 už to bylo pouze 4,2 %. Chudobou jsou ohroženi především obyvatelé venkova, ze současné populace lidí nacházejících se pod hranicí chudoby tři čtvrtiny žijí mimo města.²⁰⁵ Chudoba jde ruku v ruce s již zmíněnou negramotností, nezaměstnaností a příjmovou nerovností.²⁰⁶

Mezi lety 1966 a 2006 byla v zemi zavedena povinná vojenská služba trvající 18 měsíců pro muže mezi 19 a 39 lety, v roce 1999 byla doba trvání snížena na 12 měsíců.²⁰⁷ Po 13

²⁰¹ UNESCO Institute for Statistics (UIS) database, <http://data.uis.unesco.org/en/country/ma>, [17-3-2021]

²⁰² BENOLIEL, S. et col. 2004. *Strengthening Education in the Muslim World: Country Profiles and Analysis*. Bureau for Policy and Program Coordination. USAID.

²⁰³ YONGJIN, Y. 2020. *The state of poverty in Morocco*. The Borgen Project. <https://borgenproject.org/the-state-of-poverty-in-morocco/>, [19-3-2021]

²⁰⁴ 10 Richest Kings of Africa. 2020. Briefly. <https://briefly.co.za/89179-10-richest-kings-africa-2020-current-net-worth.html>, [17-3-2021]

²⁰⁵ GIBSON, C. 2018. *Ten facts about poverty in Morocco*. The Borgen Project. <https://borgenproject.org/10-facts-about-poverty-in-morocco/>, [19-3-2021]

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ *Development Report*. Washington, DC, <http://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6303>, [19-3-2021]

letech se znovu navrátila v roce 2019 pro muže a tentokrát i ženy ve věku 19–25 let na 12 měsíců.²⁰⁸ Většina marockého vojska je přítomna na území Západní Sahary, jejíž území si Maroko nárokuje.²⁰⁹

2.2.2 Politicko-historický kontext

V Maroku je silná tradice islámu a monarchického zřízení (dříve sultanátu, po získání nezávislosti království), v němž se moc dědí v dynastii. V současné době se jedná o dynastii Alaouite, která zde vládne nepřetržitě již od roku 1666 a svůj původ odvozuje od proroka Mohameda. Maroko má kulturně blíže spíše k Blízkému východu a představuje hodnoty arabského světa, samotný název země al-Maghrib al-Aqsa v arabštině znamená „muslimský nejvzdálenější západ“.²¹⁰

V první polovině 20. století bylo Maroko španělskou, a především francouzskou kolonií, což ho dodnes ovlivňuje. Ve srovnání s jinými státy severní Afriky Maroko zůstalo od získání nezávislosti v roce 1956 politicky poměrně stabilní díky represivní vládě Hasana II., a od přelomu tisíciletí se demokratizuje.²¹¹ Ještě v roce 2014 řadil Index demokracie Maroko mezi autoritářské režimy, od roku 2015 se již řadí mezi režimy hybridní, v roce 2020 mělo skóre 5,04.²¹²²¹³

Za dobu marockého království se na trůně vystřídali celkem 3 králové, Mohammed V., Hasan II. a jeho syn a nynější král Mohammed VI. Vláda Hasana II. byla obdobím širokosáhlého potlačování lidských práv, zejména v období od 60. do 80. let, kdy bylo Maroko jednou z nejvíce represivních a nedemokratických zemí na světě. V tomto období bylo zatčeno, zabito, vyhnáno nebo tiše odstraněno mnoho odpůrců režimu. Král také zneužíval práva rozpustit parlament, který díky tomu vůbec nefungoval mezi lety 1965 a 1970 a žádný zvolený parlament do roku 1977 nedokončil své období.²¹⁴ Částečné uvolnění přišlo až s 90. lety, kdy se rozhořely ze strany studentů i jiných organizací

²⁰⁸ *Lower House Adopts Bill on Military Service*. 2018. Kingdom of Morocco official website. <https://www.maroc.ma/en/news/lower-house-adopts-bill-military-service>, [19-3-2021]

²⁰⁹ *Morocco's Military: Adequate, Modernizing, But Facing Big Challenges*. 2008. Telegram from Rabat to US Secretary of State. Wikileaks. https://wikileaks.org/plusd/cables/08RABAT727_a.html, [19-3-2021]

²¹⁰ LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP) Collection. 3004.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Jako hybridní režim je v indexu demokracie klasifikován režim se skóre mezi 4,01 a 6.

²¹³ *Democracy Index 2020. In sickness and in health?* The Economist: Intelligence Unit. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>, [16-3-2021]

²¹⁴ IDRISSE KAITOUNI, R. 2002. *The Moroccan Parliamentary System*. 107th Inter-Parliamentary Conference in Marrakech. <https://web.archive.org/web/20020615092754/http://www.majliss-annouwab.ma/english/secretary-general.html>, [19-3-2021]

protesty za lidská práva. K výraznému zlepšení došlo po smrti Hasana II. Až v roce 1996 byla zavedena „politická rovnost“ občanů před zákonem a v rámci práv. Sociální rovnost žen s muži byla uvedena až s reformami, které přišly jako následek protestů Arabského jara v roce 2011.²¹⁵

Od roku 1999 Marockému království vládne syn Hasana II., Mohammed VI. Z počátku své vlády se zasloužil o reformy, které zlepšily lidskoprávní situaci, daly větší práva ženám a slibovaly potlačení chudoby a korupce. Obecně je vnímán jako relativně progresivní panovník, nicméně bývá kritizován pro nepřiměřené utrácení, korupci a protekcionismus, které sliboval, že vymytí.²¹⁶ Po protestech Arabského jara v roce 2011 představil skrz referendum novou Ústavu, která omezuje práva panovníka, posiluje pozici předsedy vlády a představuje další potřebné politické a sociální reformy, nicméně jsou stále kritizovány jako nedostatečné.²¹⁷

2.2.2.1 Politický systém

Politickým zřízením je Marocké království unitární parlamentní semi-konstituční monarchií, v níž ultimátní moc drží v rukou král. Král má nejvyšší moc ve státě, je vrchním velitelem všech ozbrojených složek a předsedá Nejvyšší radě soudnictví, je také nejvyšší autoritou v otázkách víry. Dále jmenuje premiéra, může odvolat ministry i vládu a v případě nouze rozpustit obě komory parlamentu.²¹⁸

Marocký parlament má od roku 1996 dvě komory – Sněmovnu reprezentantů, která dnes čítá 395 poslanců z nichž 305 je voleno přímo v lokálních obvodech a 90 z nich na národní úrovni: z těchto je 60 žen a 30 mladistvých. Menší komorou je Sněmovna radů, která je volena pouze na místní úrovni a skládá se ze 120 členů s kvótami pro zástupce ženského pohlaví, mladistvých a různých organizací. Jedna třetina Sněmovny radů se obměňuje každé tři roky. Sněmovna reprezentantů je volená na 5leté období a Sněmovna radů na 6leté.²¹⁹

²¹⁵ LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP) Collection. 3004.

²¹⁶ SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal. Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400

²¹⁷ *Morocco's Constitution of 2011*. 2012. Translated by Jefri J. Ruchti. Constituteproject.org

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ *Historical Brief*. 2021. House of Representatives official website. <https://www.chambredesrepresentants.ma/en/historical-brief>, [18-3-2021]

Od roku 1963, kdy proběhly první volby, můžeme pozorovat multistranický systém v parlamentu. Stranicky je marocká politická scéna velmi fragmentovaná a neposouvá se ke spojování stran do ideologických bloků, ale pouze vytváří pluralitu dalších a dalších stran. Ve formaci tohoto systému sehrála hlavní roli velká moc krále, který mohl některé strany znevýhodňovat a přispívat tak k větší fragmentaci, která je pro něj výhodná. Přestože v Maroku existuje velký počet stran (ve volbách roku 2016 kandidovali zástupci 24 stran), v realitě je soutěž možná jen mezi 8 hlavními politickými stranami.²²⁰

2.2.2.2 Volby

Volby probíhají na místní a národní úrovni. Pro referenda platí stejná pravidla jako pro volby na národní úrovni. Jelikož Maroko de facto spravuje část území Západní Sahary, volby probíhají i tam. Voleb se od prosince roku 2002 mohou účastnit všichni maročí občané starší 18 let, s výjimkami uvedenými ve volebním zákoně. Volební proces není nijak uzpůsoben pro negramotné občany, proto jsou z něj prakticky vyřazeni.²²¹

Registrace k volbám není automatická, je třeba se registrovat přes internet, případně osobně na registračních místech k tomu určených.²²² Registrace k volbám je ze zákona povinná²²³, přesto se neregistrují zdaleka všichni občané, kteří mohou. Například ve volbách v roce 2016 populace, které nic nebránilo se volby zúčastnit, činila 22 874 625 lidí, zaregistrováno bylo ovšem pouze 15 702 592 voličů. To znamená, že přibližně 30 % potenciálních voličů se neregistrovalo.²²⁴

Podle článků 2, 5 a 6 volebního zákona platného mezi lety 1997 a 2011 k volbám nemohou být registrováni některé skupiny obyvatel, a tudíž se nesmějí voleb zúčastnit. Mezi osoby, které nesmějí být registrovány k volbám, patří např. všichni členové ozbrojených složek v aktivní službě a další státní zaměstnanci, osoby, které se staly marockými občany před méně než 5 lety, nebo osoby, které byly odsouzeny za trestné činy, jakými jsou např.

²²⁰ ZERHOUNI, S. 2016. *Morocco: Elections without Democracy*. Heinrich Böll Stiftung. <https://www.boell.de/en/2016/11/22/morocco-elections-without-democracy>, [8-4-2021]

²²¹ *La Loi n° 9-97 formant code électoral*. 1997. http://idpbarcelona.net/docs/reerca/marroc/pdf/ley_electoral.pdf, [20-3-2021]

²²² Information on voter registration. 2021. Listes Electorales Generales. Moroccan Ministry of the Interior. <https://www.listeselectorales.ma/fr/espace-informations.aspx>, [23-3-2021]

²²³ Article 2, 5 et 6 de La Loi n° 9-97 formant code électoral. 1997. http://idpbarcelona.net/docs/reerca/marroc/pdf/ley_electoral.pdf, [20-3-2021]

²²⁴ GARCÍA, B. L., LARRAMENDI, M. H. 2017. *The 2016 parliamentary elections in Morocco: context and interpretations*. Real Instituto Elcano. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari17-2017-lopezgarcia-hernandodelarramendi-2016-parliamentary-elections-morocco, [19-3-2021]

krádež, podvod, nepravdivé svědectví, padělání dokumentů, opilost na veřejnosti atp. Pokud byl občan zbaven volebního práva na základě odsouzení za některé trestné činy, nesmí být registrován k volbám ještě 5 dalších let po uplynutí trestu.²²⁵ Volební zákon byl v roce 2011 aktualizován, došlo však pouze k menším úpravám, které se článků 2, 5 a 6 netýkaly.²²⁶

První volby v Maroku proběhly v roce 1963, nicméně až do dnešních dní je tento proces demokratický pouze částečně, moc se stále předává především na základě patronace a nepotismu. V mnoha ohledech do stranického systému i procesu voleb zasahuje král, který má velký vliv na formaci vlády. Do roku 1997 často probíhala manipulace s výsledky voleb a od roku 1997 převládá kupování hlasů.²²⁷ Například ve studii v roce 2007 v Casablance 44 % z respondentů uvedlo, že jim politické strany nabízely peníze za to, že pro ně budou hlasovat. Kupování hlasů je velmi rozšířené i na venkově, kde jsou lidé chudší a méně vzdělaní. Ke korupci obecně dochází ve všech sférách marocké politiky a právoplatně se to ukazuje na vzrůstající nedůvěře občanů v politický systém. Ačkoliv král Mohammed VI. v mnohých směrech přispěl k demokratizaci země, zejména na poli lidských a ženských práv, problém rozsáhlé korupce je nadále zametán pod koberec.²²⁸

Marocké volby obsahují minimum kompetitivních prvků, staly se spíše prostředkem ke vstupu do procesu, v němž z daných kandidátů vybírá král. Sílicí důraz na občanskou participaci, a především účast u voleb je v tomto kontextu marný, politické uvolnění, které s vládou Mohammeda VI. přišlo naopak zvýšilo neúčast a procento prázdných či neplatných hlasovacích lístků, kteří lidé do urny vhazují na protest proti režimu, jak ukazuje graf č. 10.²²⁹

²²⁵ *Article 6 de la La Loi n° 9-97 formant code électoral*. 1997.

http://idpbarcelona.net/docs/recherche/marroc/pdf/ley_electoral.pdf, [20-3-2021]

²²⁶ *Article 2, 7 et 8 de La Loi n° 57-17 formant code électoral*. 2011.

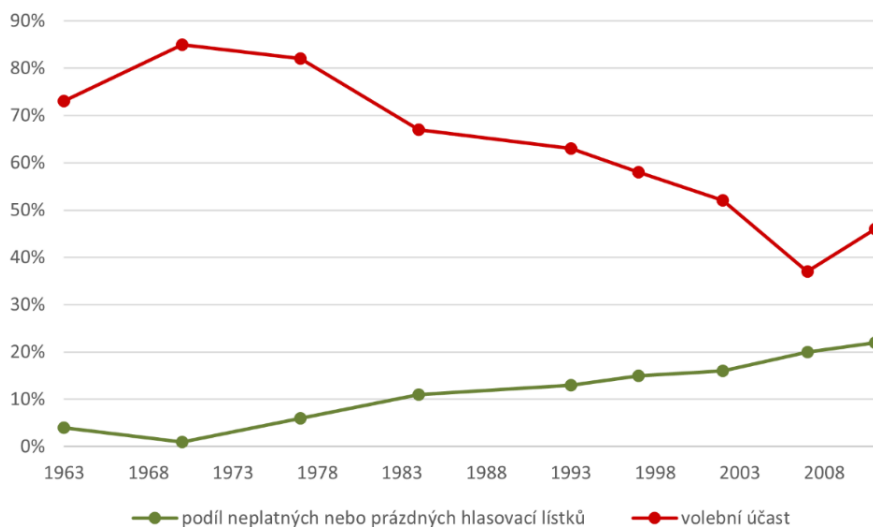
https://www.listeselectorales.ma/fr/web/files/Loi_57-11_fr.pdf, [20-3-2021]

²²⁷ SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400

²²⁸ ZERHOUNI, S., BABOUSSA, A. 2007. *Le marketing politique face aux realites electora tes*. Economica: La revue sociale economi que et manageriale, No. 1 (November 2007-February 2008), s. 67

²²⁹ SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400

Graf č. 10: Celková volební účast od roku 1963 a procento neplatných nebo prázdných hlasovacích lístků – Maroko.²³⁰

Zpracováno autorkou na základě: MOULINE, N. 2016. *Le Maroc vote: les élections législatives en chiffres (1963-2011)*. TAFRA.

2.2.2.3 Protesty

V Maroku je poměrně silná tradice protestů, které organizují mladí lidé, jedná se tedy o tradici neformální participace v politických záležitostech. Důležitými milníky byly protesty roku 1965, 1981, 1990 a 2011–2012. V roce 1965, krátce po nastoupení Hassana II. na trůn, se v Casablance strhly protesty mladých studentů za dostupnost vyššího vzdělání. V roce 1981 se jednalo o protesty proti zvýšení cen základních potravin po válce o Západní Saharu. Protesty opět začaly v Casablance násilným povstáním skupin mladých lidí.²³¹ Podobné události se udály roku 1990, tentokrát proti válce v Perském zálivu a za vyšší mzdy, hnutí bylo opět vedeno zejména studenty.²³²

V roce 2011 začala vlna protestů, které řadíme do tzv. Arabského jara, lidé v Rabatu a dalších velkých městech se bouřili proti autoritářské vládě a přílišným pravomocím krále. Protestující chtěli zejména reformu ústavy a omezení moci panovníka, což vyústilo v referendum, které bylo veřejností téměř jednohlasně přijato. Král Mohammed VI. sice slíbené změny udělal, ale protesty pokračovaly hned v roce 2012, jelikož reformy nebyly dostatečně dalekosáhlé. Lidé také chtěli možnost sdružovat se v odborech, větší respekt k právům občanů a omezení korupce.²³³

²³⁰ MOULINE, N. 2016. *Le Maroc vote: les élections législatives en chiffres (1963-2011)*. TAFRA.

²³¹ SATER, J. N. 2016. *Morocco: Challenges to tradition and modernity*. Routledge. ISBN 9781317573975.

²³² *Moroccans general strike for higher wages 1990*. Global Nonviolent Action Database.

<https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/moroccans-general-strike-higher-wages-1990>, [9-4-2021]

²³³ SATER, J. N. 2016. *Morocco: Challenges to tradition and modernity*. Routledge. ISBN 9781317573975.

2.2.3 Specifika života mladistvých v Maroku

Většina studií o volebním chování marocké populace ukazuje slabou politickou participaci, nízkou účast u voleb a nízké počty členů politických stran i odborů.²³⁴ Jak již bylo zmíněno dříve, trend odklonu od tradičních forem participace v politice je viditelný i zde a můžeme argumentovat i tím, že v posledních letech je velmi silný. Specifikem Maroka a sousedních oblastí je zapojování se do politického života způsobem „zespoda“, tedy demonstracemi, protesty a vyjadřováním názorů na sociálních sítích. Tato forma se prosazuje zejména po protestech roku 2011.²³⁵

V Maroku zájem o politiku u mladistvých silně ovlivňují kontextuální vlivy, jako je povaha politické reprezentace a koncentrace politické moci.²³⁶ Většina mladých si uvědomuje limity vlivu, který mohou mít na politiku své země skrz tradiční způsoby participace, jelikož jsou omezené vlivem krále. Mnoho z nich nevěří marockým institucím, zejména vládě (kolem jedné třetiny mladých se vyjádřilo pro důvěru vládě) a politickým stranám (pouze 13 %), kvůli korupci, která prorůstá všemi sférami politiky. Tato nedůvěra je také hlavním důvodem neúčasti u voleb. Ačkoliv maroští političtí představitelé často mluví o tom, že je třeba mezi mladými lidmi třeba pozvednout zájem o politiku, volební účast a participaci v politických aktivitách, nepředstavují žádná reálná řešení, která by toto mladistvým usnadňovala. Neberou ohledy na potřeby mladých občanů, stále je vynechávají z politických, sociálních a ekonomických sfér. Velkým problémem je pro mladé zejména nezaměstnanost, dále cítí také neustálou kontrolu a utlačování ze strany státu.²³⁷ Kvůli neschopnosti nalézt zaměstnání cítí tlak i ze strany rodiny. V neposlední řadě i přes kvóty nejsou mladí lidé dostatečně reprezentováni v parlamentu, a proto nejsou slyšet jejich požadavky a potřeby.²³⁸

Mladiství kromě frustrace ze stavu politické situace cítí také přílišnou uzavřenost společnosti, v níž je mnoho témat stále tabuizováno. Odlišné názory mladé generace jsou vnímány negativně, jako deviace od norem společnosti. Mladí lidé se tak cítí nepochopeni

²³⁴ BOURQIA, R., et al. 1995. *Jeunesse estudiantine marocaine. Valeurs et stratégies*, Rabat, Faculté des Lettres et des Sciences Humaines.

²³⁵ ZERHOUNI, S., AZEDDINE, A. 2016. *Youth Activism in Morocco: Exclusion, Agency and the Search for Inclusion*: in Power2Youth Working Papers, No. 15 (September)

²³⁶ LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP), Collection. 3004.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ ZERHOUNI, S. 2017. *Explaining Youth Participation and Non-Participation in Morocco*. Working paper no. 36. Power2Youth. ISSN 2283-5792

ostatními, případně úplně vyloučení z chodu společnosti. Tlak na dodržování norem a poslušnost je silnější u dívek než u chlapců, což do velké míry pramení z kulturních zvyků muslimských rodin.²³⁹

Dalším problémem jsou rodinné vztahy adolescentů. Z dat World Values Survey je jasné, že v Maroku je rodina důležitá a téměř všichni mladiství žijí se svými rodiči. Toto se ovšem nevztahuje pouze na adolescenty jako ve Švýcarsku, více než 40 % marocké populace totiž uvádí, že žije se svými rodiči.²⁴⁰ Členové rodiny se často nezajímají o studium svých dětí, ani o jejich politické názory a o těchto tématech se s nimi příliš nebaví. Generace jejich rodičů trvá na dodržování tradičních zvyklostí a mnohdy nesouhlasí s názory či rozhodnutími, která jejich potomci činí. V některých případech děti v rodinách ani nemají právo o čemkoliv samy rozhodovat. Nemožnost participace v rozhodovacích procesech může také negativně ovlivnit míru zájmu o politiku, volby a další politické aktivity.²⁴¹

Mnoho mladistvých si také stěžuje na stav vzdělávacího systému, který je nepřipravuje pro jejich budoucí povolání a tím jim ještě ztěžuje už tak náročný proces hledání zaměstnání. Vadí jim, že škola je neučí kreativitě a samostatnému myšlení. Jak již bylo popsáno výše, mnoho studentů školu nedokončí či opakuje některý ročník. Ve školách je také rozšířené násilí a užívání omamných látek. V kvalitě vzdělávání je velký rozdíl mezi venkovskými a městskými oblastmi. Na venkově panuje velká chudoba a negramotnost a školy jsou často velmi daleko od bydliště dětí.²⁴²

²³⁹ ZERHOUNI, S., AZEDDINE, A. 2016. *Youth Activism in Morocco: Exclusion, Agency and the Search for Inclusion*: in Power2Youth Working Papers, No. 15 (September)

²⁴⁰ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 2001-2007. *World Values Survey: Round Four and Five*. Madrid: JD Systems Institute.

²⁴¹ ZERHOUNI, S., AZEDDINE, A. 2016. *Youth Activism in Morocco: Exclusion, Agency and the Search for Inclusion*: in Power2Youth Working Papers, No. 15 (September)

²⁴² Tamtéž.

3 Zkoumání efektu snížení hranice aktivního volebního práva ve Švýcarsku a Maroku

Cílem této práce je zejména rozšířit poznatky o studiu změny míry zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva o další případy. Proto chci do jisté míry replikovat výzkum, který proběhl v dalších státech a pokusit se ho rozšířit i o dvě další země, které mají odlišné politické a sociální podmínky. Inspiruji se zejména studií chování rakouských adolescentů²⁴³, jejíž výsledky byly rozebrány dříve.

Na základě zjištění z předchozích výzkumů tedy testuji na vzorku 18 a 19letých občanů předpoklad, že po snížení hranice aktivního volebního práva se u této věkové kategorie nově oprávněných voličů zvyšuje zájem o politiku na případech Švýcarska a Maroka. V obou zemích došlo ke snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let, ve Švýcarsku v roce 1991 a v Maroku v roce 2002.

Z kontextu daných zemí vidíme, že lepší předpoklady pro nalezení zvýšeného zájmu o politiku mají rozhodně švýcarští mladiství, jelikož jsou vzdělaní, byli o snížení hranice informováni v kampani i veřejné debatě a mladí lidé byli zapojeni do boje za větší reprezentaci svých zájmů. Negativní vliv může mít nedostatečné občanské vzdělávání.

V Maroku je socioekonomická situace podstatně horší. Pro mladé Maročany může hrát roli ve vztahu k zájmu o politiku nevzdělanost, chudoba, nerovnost i povinná vojenská služba, která byla pro muže od 18 let ve zkoumaném období zavedena. Zároveň může být důležitý i vliv rodiny, v níž jsou často znatelné generační rozdíly v názoru na společenské otázky. Stejně tak snížení hranice aktivního volebního práva proběhlo náhle jako příkaz shora a s velmi krátkou průvodní kampaní. Konečně celkové nastavení politického systému i voleb a rozsáhlá korupce od zájmu o politiku mohou silně odrazovat.

Výzkumná otázka tedy zní: *Zvýšil se po snížení hranice aktivního volebního práva zájem o politiku u 18 a 19letých občanů ve Švýcarsku a Maroku?*

3.1 Formulace hypotézy

V tomto výzkumu je mou nezávisle proměnnou snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let, a závisle proměnnou je zájem o politiku u 18 a 19letých Švýcarů a Maročanů. Jelikož data, která používám neobsahují další proměnné, kterými bych mohla

²⁴³ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

zpřesnit měření dispozičního zájmu (zejména tedy data o znalostech z oblasti politiky), výsledek mého zjištění bude zahrnovat jak případný situační, tak dispoziční zájem.²⁴⁴

Díky tomu, že participace v politických aktivitách má větší pozitivní vliv na zájem o politiku, než tomu je obráceně,²⁴⁵ jsme po snížení hranice aktivního volebního práva mohli vidět v případech Rakouska, Skotska a dalších zemí zvýšení zájmu o politiku.²⁴⁶ Rozvoj zájmu o politiku je podpořen tím, že se mladiství nachází v ideálním věku pro vznik zájmu o politiku.²⁴⁷ Zároveň jsou stále pod každodenním vlivem rodiny i školy, které jim předávají informace a zvyky, jež zvýšení zájmu o politiku dále podporují.²⁴⁸

Na základě předchozích zjištění tedy v tomto výzkumu budu testovat následující nulovou hypotézu:

Nulová hypotéza: *Po snížení hranice aktivního volebního práva zůstala míra zájmu o politiku ve skupině 18 a 19letých Švýcarů a Maročanů stejná.*

3.2 Data

Jelikož měřím úroveň zájmu o politiku a zajímá mě změna jeho míry mezi časem před reformou a po reformě, používám kvantitativní přístup k testování nulové hypotézy. Kvůli neexistenci panelových dat pro zkoumání případů Švýcarska a Maroka použiji data z průřezových studií World Values Survey²⁴⁹. WVS je hodnotným zdrojem dat především díky solidnímu výzkumnému designu a dostupnosti dlouhodobých mezi sebou porovnatelných měření. Hodnoty jsou napříč jednotlivými vlnami dotazování měřeny vždy stejně, či s malými odchylkami, které u jednotlivých proměnných uvedu.

²⁴⁴ Prakticky to znamená, že náleží pozitivního efektu může být způsobem tzv. efektem novosti (zvýšený zájem o něco, pouze z důvodu, že mi to dříve nebylo dostupné a teď je), který může být pouze dočasný.

²⁴⁵ QUINTELIER, E., HOOGHE, M. 2012. *Political Attitudes and Political Participation: A Panel Study on Socialization and Self-selection Effects among Late Adolescents*. International Political Science Review 33 (1): 63-81.

²⁴⁶ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

²⁴⁷ PRIOR, M. 2010. *You've Either Got It or You Don't? The Stability of Political Interest over the Life Cycle*. The Journal of Politics 72 (3): 747-766.

²⁴⁸ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

²⁴⁹ World Values Survey je mezinárodní výzkumný projekt, který se věnuje studiu sociálních, politických, ekonomických, náboženských a kulturních hodnot lidí v jednotlivých státech světa.

Jelikož snížení hranice aktivního volebního práva můžeme považovat za událost či reformu, měřím změnu zájmu o politiku ve dvou bodech v čase – vždy jednou před a jednou po snížení hranice aktivního volebního práva.

Pro své zkoumání jsem nucena zvolit poměrně tradiční (úzké) pojetí zájmu o politiku, jelikož vycházím z již existujících dat, která měří zájem klasickou otázkou na míru zájmu s odpověďmi na Likertově škále (se 4 možnostmi odpovědi). Toto pojetí zájmu o politiku nejvíce odpovídá definici od Van Detha²⁵⁰ a nespecifikuje význam politiky, o níž se jedná. Proto předpokládám, že si pod touto otázkou respondent mohl představit formální i neformální formy politické participace. Pro alespoň částečné zachycení případného zvýšení zájmu neformálním směrem do druhé části výzkumu, která bude představena později, jsem přidala intervenující proměnnou zkoumající neformální politické aktivity – účast na legálních demonstracích.

Pro oba případy byla data v obou pozorováních měřena pomocí dotazování provedeného osobním rozhovorem s respondentem, není zde proto žádný rozdíl v měření tohoto rázu. Velmi limitující je ovšem velikost vzorků – jelikož zkoumám pouze populaci 18 a 19letých, vzorky jsou poměrně malé, u případu Maroka také velmi nerovnoměrné (vzorek z předreformní doby je téměř 3x větší než první vzorek dostupný v době po reformě). Pro případ Švýcarska, kde došlo ke snížení hranice aktivního volebního práva v roce 1991, využívám data z 2. vlny WVS z roku 1989 (N=39) a z 3. vlny WVS z roku 1996 (N=50). Pro Maroko, kde snížení proběhlo v roce 2002, používám data ze 4. vlny z roku 2001 (N=106) a 5. vlny z roku 2007 (N=37).

Sběr dat probíhal ve Švýcarsku pro 2. vlnu WVS mezi 1. 11. 1988 a 28. 2. 1989 a 3. vlnu WVS mezi 21. 9. 1996 a 21. 12. 1996. V Maroku se jednalo o sběr ve 4. vlně WVS mezi 15. 7. 2001 a 25. 8. 2001 a 5. vlně mezi 15. 9. 2007 a 7. 10. 2007.

3.3 Metoda zkoumání

Jak již bylo demonstrováno, věk hraje ve studiu zájmu o politiku velkou roli, zejména v adolescenci, kdy je život mladého člověka poměrně nestálý a velmi rozdílný i mezi skupinami např. 18 a 19letých a 20 a 21letých. Jelikož se jedná v obou případech o snížení

²⁵⁰ VAN DETH, J. W. 1989. *Interest in politics*. In: M. Kent Jennings (Ed.), *Continuities in political action: A longitudinal study of political orientations in three Western democracies* (pp. 275-312). Berlin, Germany: Walter de Gruyter, s. 267

hranice z 20 na 18 let, budu efekt zkoumat na populaci 18 a 19letých bez oprávnění volit v jednom bodě v čase před reformou a podruhé na již oprávněných 18 a 19letých voličích, v čase po reformě.

Nulovou hypotézu vyhodnotím na základě statistického testu. Jedná se o neparametrickou variantu t-testu, Whitney Mann U test (někdy také zvaný Wilcoxon rank-sum test).²⁵¹ Zvolila jsem ho jako nejvhodnější, protože zájem o politiku je ordinální proměnnou a data tak nemají normální rozložení. Jedná se o dvě nezávislá pozorování a vzorky jsou v obou případech nerovnoměrné.²⁵²

Zároveň provedu test i pro celý vzorek z WVS bez ohledu na věk, který bude sloužit jako kontrolní skupina. Tím odhalím případné celospolečenské změny, které mohly mít na zájem o politiku vliv.

Ze všech datasetů použitých pro testování jsem vyřadila odpovědi „*Nevím*“ a „*Dotazovaný odmítl odpovědět*“. U těchto odpovědí, které nevyjadřují názor, nelze přesně určit, proč daný účastník odpověděl, že neví, nebo odpovědět odmítl. Důvodů může být mnoho, od neexistence střední hodnoty mezi „*Spíše ano*“ a „*Spíše ne*“, přes nezájem o danou problematiku, až k přání neuvádět citlivé osobní informace. Proto soudím, že nelze odpovědi, které vyjadřují názor, dávat do stejné skupiny s beznázorovými odpověďmi. Pro můj výzkum tedy odpovědi nevyjadřující názor nemají žádnou výpovědní hodnotu.

²⁵¹ Nulová hypotéza tohoto testu říká, že je zde 50% pravděpodobnost, že náhodně vybraný člen vzorku z prvního pozorování bude vykazovat vyšší hodnotu měřeného jevu než náhodně vybraný člen z druhého pozorování.

²⁵² GIBBONS, J. D. 1993. Nonparametric Statistics: An Introduction. Newbury Park: Sage Publications.

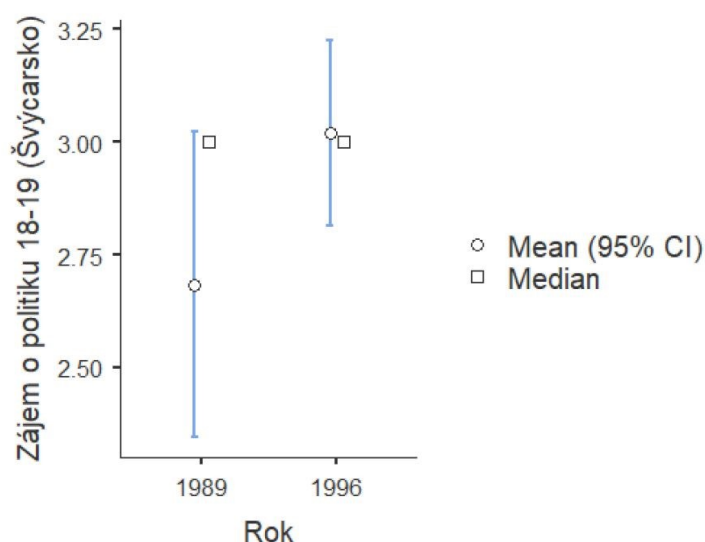
3.4 Výsledky

Švýcarsko

Graf č. 11: Zájem o politiku ve Švýcarsku ve skupině 18 a 19 let.²⁵³

		Statistic	p	Mean difference	SE difference	Effect Size
Zájem o politiku 18-19 (Švýcarsko)	Mann-Whitney U	788	0.150	-4.54e-5	Rank biserial correlation	0.171

Zájem o politiku 18-19 (Švýcarsko)

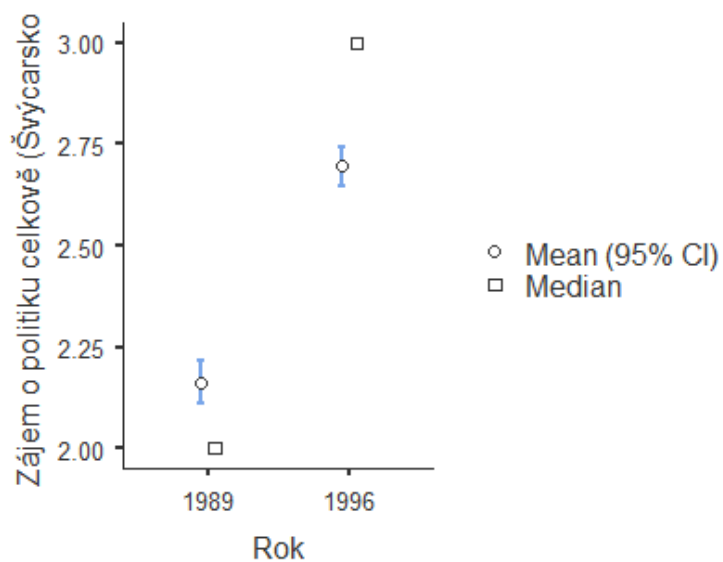
Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

Z prezentovaných výsledků Mann Whitney U testu můžeme vidět, že ve skupině švýcarských 18 a 19letých nedošlo ke statisticky významné změně zájmu o politiku. Z grafu je patrné, že se zájem mezi jednotlivými pozorováními spíše snížil, což potvrzuje i následující graf č. 12 popisující celou populaci, kde je tato změna mnohem drastičtější a dokonce statisticky signifikantní. Celková míra zájmu o politiku je také nižší u 18 a 19letých než v celé populaci, což koresponduje s nálezy dřívějších výzkumů. Můžeme tedy předpokládat, že důvodem pro snížení zájmu o politiku u švýcarských 18 a 19letých bude celospolečenská událost nebo trend, které mohly převážit efekt snížení hranice aktivního volebního práva.

²⁵³ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-1996. World Values Survey: Round Two and Three. Madrid: JD Systems Institute.

Graf č. 12: Zájem o politiku ve Švýcarsku celkově.²⁵⁴

		Statistic	p		Effect Size
Zájem o politiku celkově (Švýcarsko)	Mann-Whitney U	571144	< .001	Rank biserial correlation	0.309

Velikost vzorku je pro rok 1989 $N=1370$ a pro rok 1996 $N=1207$. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

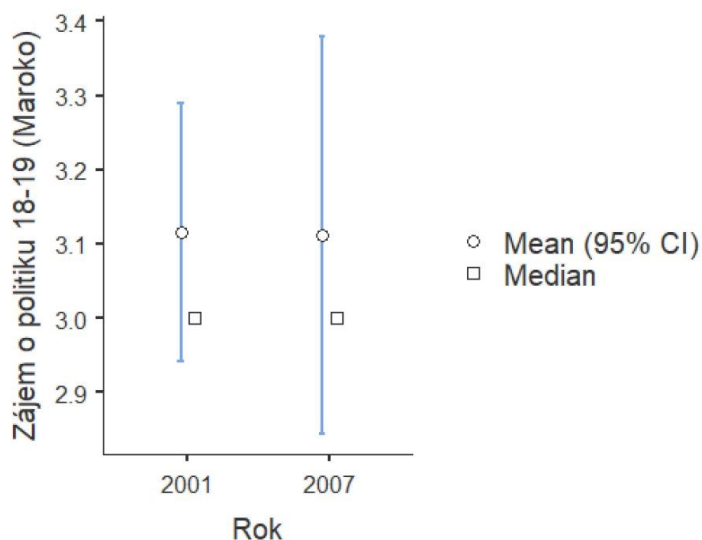
²⁵⁴ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-1996. World Values Survey: Round Two and Three. Madrid: JD Systems Institute.

Maroko

Graf č. 13: Zájem o politiku v Maroku ve skupině 18 a 19 let.²⁵⁵

		Statistic	p	Mean difference	SE difference	Effect Size
Zájem o politiku 18-19 (Maroko)	Mann-Whitney U	1837	0.861	3.27e-5	Rank biserial correlation	0.0187

Zájem o politiku 18-19 (Maroko)

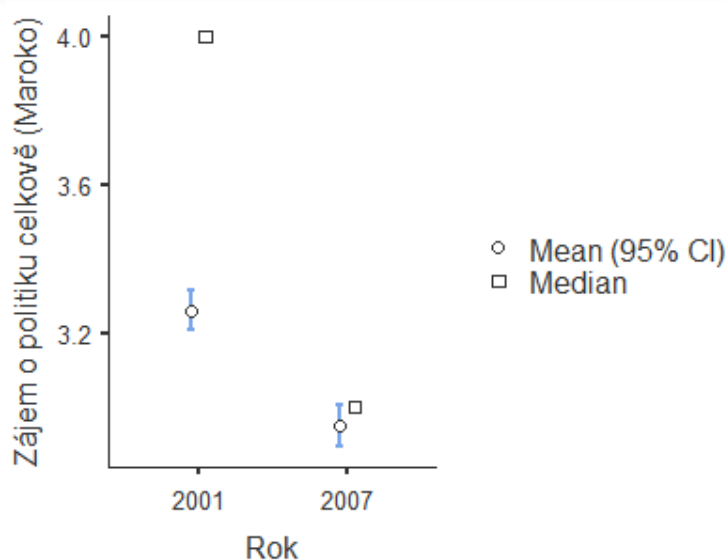
Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

U marockých 18 a 19letých v míře zájmu o politiku mezi jednotlivými měřeními došlo k velmi minimální změně směrem ke zlepšení, opět ale není statisticky signifikantní. Ani v tomto případě nemůžeme nulovou hypotézu zamítnout. Zajímavý je ovšem pohled na celkovou populaci Maroka na grafu č. 14, kde naopak došlo ke statisticky významnému zvýšení zájmu o politiku. Toto mohlo být způsobeno zvýšeným zájmem provázejícím celonárodní volby, které se konaly 7. září 2007, tedy jen 8 dní před zahájením samotného dotazníkového šetření WVS.

²⁵⁵ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 2001-2007. World Values Survey: Round Four and Five. Madrid: JD Systems Institute.

Graf č. 14: Zájem o politiku v Maroku celkově.²⁵⁶

		Statistic	p		Effect Size
Zájem o politiku celkově (Maroko)	Mann-Whitney U	554875	< .001	Rank biserial correlation	0.186

Vzorek pro celkovou populaci Maroka byl v roce 2001 $N=1219$ a v roce 2007 $N=1118$. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

3.4.1 Intervenující proměnné

Ani v jednom z daných případů nemůžeme vyvrátit nulovou hypotézu. Samotné vyhodnocení výzkumné hypotézy se ovšem omezuje pouze na popis změny zájmu o politiku, nicméně nevysvětluje, proč daná změna nastala. Pro vysvětlení a hlubší pochopení důvodů nenalezení statisticky signifikantní změny zájmu o politiku jsem na základě již probraného existujícího výzkumu sestavila seznam 6 intervenujících společných proměnných (a jedné navíc pro Maroko), které mají pozitivní či negativní vliv na zájem o politiku. Jejich změna mohla zesílit, či zeslabit míru změny zájmu o politiku. Budu sledovat míru jejich změny mezi jednotlivými pozorováními ze stejného vzorku, tedy 18 a 19letých z datasetů WVS. Jako kontrolní skupiny znovu použiji celkové vzorky všech věkových skupin pro obě země. Pro všechny intervenující proměnné provedu statistické testy, které odhalí, zda je případná změna hodnot statisticky významná. Pro nominální proměnné *pohlaví*, *bydlení s rodiči* a *členství v politické straně* se jedná o chí-kvadrát test nezávislosti, pro ordinální proměnné *příjem domácnosti*, *nejvyšší dosažené vzdělání*, *účasť*

²⁵⁶ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 2001-2007. World Values Survey: Round Four and Five. Madrid: JD Systems Institute.

na demonstracích a důvěra ve vládu se bude jednat o Mann Whitney U test. Stejně jako u zájmu o politiku jsem ze všech datasetů vyřadila odpovědi „Nevím“ a „Dotazovaný odmítl odpovědět“. Podrobné výsledky všech testů jsou obsaženy v Příloze č. 1 k této práci. V příloze č. 2 pak lze nalézt původní otázky z dotazníku WVS, jimiž byly proměnné měřeny. V práci budu výsledky prezentovat přehledovou tabulkou, která bude obsahovat i p hodnoty provedených statistických testů. Vybrané intervenující proměnné jsou popsány níže.

Pohlaví

Kvůli již zmíněnému známému efektu nižšího zájmu o politiku u žen, budu kontrolovat poměr rozložení pohlaví respondentů ve vzorku před i po reformě. Pokud by v některém bylo zastoupeno výrazně více mužů než žen, mohlo by to zvýšit podíl respondentů s vyšší mírou zájmu o politiku a opačně, pokud by ve vzorku bylo zastoupeno příliš mnoho žen.²⁵⁷

Nejvyšší dosažené vzdělání

Vyšší vzdělání má obecně pozitivní efekt na zájem o politiku, proto případné zvýšení vzdělanosti populace může tento efekt podpořit.²⁵⁸ Nejvyšší dosažené vzdělání je v datasetu WVS měřeno jako ordinální proměnná s 9 možnostmi odpovědi. Jelikož se jedná o ordinální proměnnou, jako ukazatel použiji medián daných hodnot.

V datasetu pro Švýcarsko v roce 1989 je pro studenty proměnná měřená tak, že uvádějí nejvyšší vzdělání, kterého si myslí, že v budoucnu dosáhnou, lze tedy předpokládat možné vyšší hodnoty, než ve zbytku datasetů. V ostatních datasetech je otázka zaměřená pouze na současné nejvyšší dosažené vzdělání.

Bylo by samozřejmě vhodnější zvolit data, která se týkají přímo občanského vzdělání, nicméně ta nejsou v daných datasetech WVS dostupná, proto používám pouze obecné vzdělání.

²⁵⁷ FERRÍN M., FRAILE M., GARCÍA-ALBACETE G. M., GÓMEZ R. 2020. *The gender gap in political interest revisited*. International Political Science Review. 2020;41(4):473-489.

²⁵⁸ BÖMMEL, N., HEINECK, G. 2020. *Revisiting the Causal Effect of Education on Political Participation and Interest*. Institute of Labor Economics.

Bydlení s rodiči

Vliv každodenního setkávání s rodiči v prostředí domácnosti a předávání politických návyků a úrovně angažovanosti může mít na adolescentův zájem o politiku pozitivní efekt, jelikož starší lidé téměř vždy vykazují vyšší úroveň zájmu o politiku než mladí a skrze debatu a odezírání zvyků jim ho mohou předat.²⁵⁹

Příjmová skupina

Ekonomická nerovnost může mít na zájem o politiku negativní vliv²⁶⁰, proto přidávám i proměnnou, která je měřená jako subjektivní zařazení domácnosti do příjmové skupiny na škále 1-10. Jelikož se jedná o zařazení celé domácnosti, ne pouze ekonomického statusu respondenta, lze předpokládat, že u 18 a 19letých nebudou hodnoty u této proměnné nižší než u celkové populace. U příjmové skupiny mnoho respondentů odmítlo odpovědět, proto jsou vzorky podstatně menší než u dalších intervenujících proměnných (Švýcarsko u 18 a 19letých v roce 1989 N=32, a 1996 N=21, Maroko u 18-19letých v roce 2001 N=67, v roce 2007 N=36).

Členství v politické straně

Jak již bylo řečeno, pozitivní vliv směrem z politické participace na zájem je větší než obráceně, proto je pravděpodobnější, že lidé, kteří se již na politických aktivitách nějakým způsobem podílejí, budou mít vyšší zájem o politiku.²⁶¹ Pro zastoupení tradiční formy participace jsem vybrala nominální proměnnou členství v politické straně, založenou na otázce, zda je respondent členem nějaké politické strany nebo skupiny.

Zde je třeba zmínit rozdíl v měření mezi jednotlivými vlnami, objevují se dvě varianty odpovědí, jedna s dvěma možnostmi, druhá se třemi. V první variantě, která spadá do 2. a 4. vlny WVS (Švýcarsko 1989 a Maroko 2001) se nerozlišuje, zda je jedinec aktivním či pasivním členem politické strany, zatímco ve 3. a 5. vlně WVS ano (Švýcarsko 1996, Maroko 2007). Pro statistický test jsem v případě rozlišení aktivního a pasivního členství

²⁵⁹ BHATTI, Y., HANSEN, M. K. 2012. *Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters*. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 22:4, 380–406.

²⁶⁰ SOLT, F. 2008. *Economic Inequality and Democratic Political Engagement*. *American Journal of Political Science*. Vol. 52, No. 1 (Jan., 2008), pp. 48-60

²⁶¹ QUINTELIER, E., HOOGHE, M. 2012. *Political Attitudes and Political Participation: A Panel Study on Socialization and Self-selection Effects among Late Adolescents*. *International Political Science Review* 33 (1): 63-81.

politické strany sloučila do jedné odpovědi (Ano), aby byly výsledky vzájemně porovnatelné. V přehledové tabulce jsem rozlišení aktivního a pasivního členství zachovala, pasivní členství je uvedeno jako podkategorie kladné odpovědi („Ano, jsem členem politické strany“).

Demonstrace

Jako druhou z politických aktivit zahrnuji proměnnou, která zkoumá zájem o účast na povolených, většinou nenásilných demonstracích. Tato proměnná kontroluje případné zvýšení zájmu o neformální politické aktivity, které by mé úzké pojetí zájmu o politiku nemuselo zachytit. Jak již bylo řečeno, mladí lidé projevují větší zájem o neformální způsoby participace v politice a tradiční výzkum je často může mylně označit za politicky apatické, protože se soustředí pouze na formální způsoby participace v politice.²⁶² V tomto případě se jedná o ordinální proměnnou, měřenou na Likertově škále.

Důvěra ve vládu

Poslední ordinální proměnnou, která popisuje míru důvěry ve vládu, přidávám zvlášť pro případ Maroka, kde je velkým faktorem korupce, útlak a tím pádem i velká nedůvěra politickým institucím.²⁶³ Zároveň ve zkoumaném období 2001-2007 proběhlo mnoho reforem, které představil nový král Mohammed VI., a které by mohly částečně zvýšit důvěru ve vládu.²⁶⁴

²⁶² O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

²⁶³ SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400

²⁶⁴ SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal. Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400

Švýcarsko

Tabulka č. 1: Intervenující proměnné – Švýcarsko celkově.²⁶⁵

Švýcarsko celkově		1989 (N=1400)	1996 (N=1212)	<i>p</i>
Pohlaví (%)	Muži	45,8	50,3	0,023*
	Ženy	54,2	49,7	
Příjem domácnosti	<i>median</i>	5	6	<0,001***
Nejvyšší dosažené vzdělání	<i>median</i>	6	5	0,012*
Žije s rodiči (%)	Ano	7,1	9,9	<0,001***
	Ne	92,9	89,8	
	Nevím	0	0,3	
Participace – strany (%)	Ano (aktivně i pasivně)	9	13,1	<0,001***
	Ano, pasivně	–	8	
	Ne	91	85,5	
Demonstrace (%)	V minulosti se zúčastnil	14,6	16,1	<0,001***
	Zvažoval by účast	19,5	31,5	
	Nikdy by se nezúčastnil	61,2	48	
	Neví	4,7	4,4	

Jedna hvězdička představuje hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,05, dvě představují hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,01 a tři hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,001. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

Tabulka č. 2: Intervenující proměnné – Švýcarsko: skupina 18 a 19letých.²⁶⁶

Švýcarsko 18-19		1989 (N=39)	1996 (N=50)	<i>p</i>
Pohlaví (%)	Muži	48,7	48	0,946
	Ženy	51,3	52	
Příjem domácnosti	<i>median</i>	4	7	0,326
Nejvyšší dosažené vzdělání	<i>median</i>	6	5	0,001***
Žije s rodiči (%)	Ano	66,6	94	<0,001***
	Ne	33,3	6	
	Nevím	0	0	
Participace – strany (%)	Ano (aktivně i pasivně)	2,56	12	0,101
	Ano, pasivně	–	12	
	Ne	97,46	88	
Demonstrace (%)	V minulosti se zúčastnil	15,38	12	0,812
	Zvažoval by účast	56,41	64	
	Nikdy by se nezúčastnil	28,21	22	
	Neví	0	2	

Jedna hvězdička představuje hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,05, dvě představují hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,01 a tři hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,001. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

²⁶⁵ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-1996. World Values Survey: Round Two and Three. Madrid: JD Systems Institute.

²⁶⁶ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-1996. World Values Survey: Round Two and Three. Madrid: JD Systems Institute.

Z celkového švýcarského vzorku můžeme vyčíst mnoho poměrně podstatných změn. Vzorek z období po reformě ukazuje vyšší příjmy domácností i vyšší celkový podíl lidí, kteří sdílí domácnost se svými rodiči. Obě tyto změny mohou mít pozitivní vliv na zájem o politiku a stejná zjištění reflektuje i skupina 18 a 19letých. U 18–19letých není změna příjmové skupiny statisticky signifikantní, což může být zapříčiněno již zmíněným častým odmítnutím na tuto otázku odpovědět a výrazně menším vzorkem (1989 N=32, a 1996 N=21). Došlo i k celospolečenskému zvýšení členství v politických stranách, nicméně u 18 a 19letých Švýcarů tato změna opět nebyla statisticky signifikantní. Negativní vliv mohlo mít naopak snížení počtu lidí s vyšším stupněm dosaženého vzdělání, které by mohlo pozitivní efekt snížení hranice aktivního volebního práva negovat. K tomu se váže i možné nedostatečné občanské vzdělávání, které mladistvé nedokázalo připravit na orientaci ve volebních procesech a usnadnit jim tak participaci ve volbách, která by jejich zájem zvýšila. V neposlední řadě vidíme v celkovém vzorku zvýšení zájmu o neformální způsoby participace v politice, zastoupené účastí na legálních demonstracích. U 18 a 19letých je celkový zájem o účast na demonstracích vyšší než u celkového vzorku, nicméně neprojevila se jeho změna mezi pozorováním před reformou a po reformě. Z toho lze usoudit, že absence nálezu pozitivního vlivu snížení hranice aktivního volebního práva může být zapříčiněna i příliš úzkým pojetím konceptu zájmu o politiku, který nezachycuje zájem o neformální způsoby participace v politice.

Maroko

Tabulka č. 3: Intervenující proměnné – Maroko celkově.²⁶⁷

Maroko celkově		2001 (N=1251)	2007 (N=1200)	<i>p</i>
Pohlaví (%)	Muži	49,6	49,3	0,979
	Ženy	50,4	50,7	
Příjem domácnosti	<i>median</i>	4	5	<0,001***
Nejvyšší dosažené vzdělání	<i>median</i>	2	1	<0,001***
Žije s rodiči (%)	Ano	41,8	44	0,81
	Ne	58	55,6	
	Nevím	0,2	0,4	
Participace – strany (%)	Ano (aktivně i pasivně)	1,2	2,7	0,172
	Ano, pasivně	–	1,9	
	Ne	98,8	94	
Demonstrace (%)	V minulosti se zúčastnil	8,3	16,2	0,012*
	Zvažoval by účast	26,1	25,1	
	Nikdy by se nezúčastnil	57,4	47,2	
	Neví	8,1	11,4	
Důvěra – vláda (%)	Velmi důvěřuje	29,2	19,8	0,148
	Spíše důvěřuje	25,7	32,7	
	Spíše nedůvěřuje	17,9	31,1	
	Vůbec nedůvěřuje	17,6	12,4	
	Neví	9,7	4	

Jedna hvězdička představuje hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,05, dvě představují hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,01 a tři hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,001. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

²⁶⁷ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 2001-2007. World Values Survey: Round Four and Five. Madrid: JD Systems Institute.

Tabulka č. 4: Intervenující proměnné – Maroko: skupina 18 a 19letých.²⁶⁸

Maroko 18-19		2001 (N=106)	2007 (N=37)	<i>p</i>
Pohlaví (%)	Muži	47,2	43,3	0,680
	Ženy	52,8	56,7	
Příjem domácnosti	<i>median</i>	4	5	0,222
Nejvyšší dosažené vzdělání	<i>median</i>	3	6	< 0,001***
Žije s rodiči (%)	Ano	90,6	94,6	0,536
	Ne	8,5	5,4	
	Nevím	0,9	0	
Participace – strany (%)	Ano (aktivně i pasivně)	0	0	–
	Ano, pasivně	0	0	
	Ne	100	100	
Demonstrace (%)	V minulosti se zúčastnil	12,26	13,5	0,583
	Zvažoval by účast	32,07	32,43	
	Nikdy by se nezúčastnil	55,66	51,35	
	Neví	0	2,7	
Důvěra – vláda (%)	Velmi důvěřuje	23,58	32,43	0,037*
	Spíše důvěřuje	26,42	35,14	
	Spíše nedůvěřuje	21,7	18,92	
	Vůbec nedůvěřuje	24,53	8,1	

Jedna hvězdička představuje hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,05, dvě představují hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,01 a tři hladinu signifikance rovnou nebo nižší než 0,001. Zpracováno autorkou na základě dat z WVS.

V Maroku vidíme zajímavou změnu u nejvyššího dosaženého vzdělání, které ukazuje výsledky vládních programů pro podporu vzdělávání a gramotnosti. Ačkoliv u celkové populace se počet vzdělanějších jedinců významně snížil, ve skupině 18 a 19 let můžeme vidět naopak velké zlepšení. Z dalších proměnných s pozitivním vlivem u celkové populace můžeme vybrat i zvýšení příjmů domácností. Zvýšení vykazuje i intervenující proměnná pro neformální způsoby participace v politice, která pro 18 a 19leté znovu není signifikantní. Stejně jako u Švýcarska ale 18 a 19letí vykazují větší zájem o neformální způsoby participace v politice než celkový vzorek. Zajímavá je ovšem i proměnná *důvěra ve vládu*, která se u celkového vzorku mírně zhoršila, u 18 a 19letých se ovšem signifikantně zlepšila. Toto je pravděpodobně zapříčiněno politickými reformami, které představil nový král Mohammed VI. a dodal tak mladým lidem naději v uvolnění represivního systému. Důležitým faktorem, který nelze opomenout, jsou volby z 7. 9.

²⁶⁸ INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 2001-2007. World Values Survey: Round Four and Five. Madrid: JD Systems Institute.

2002, které se konaly jen 8 dní před zahájením dotazníkového šetření. Ty mohly podnítit situační zájem o politiku, který se pak ukázal zvýšením zájmu o politiku u celkového vzorku. Jak bylo vidět z předchozích výsledků, u 18 a 19letých Maročanů nedošlo k téměř žádné změně v míře zájmu o politiku, což může být způsobeno i absencí vhodných podmínek pro vznik a rozvoj zájmu. Drtivá většina z marockých 18 a 19letých sice žije se svými rodiči a jejich vzdělání se zlepšilo, je však diskutabilní nakolik mohou tyto dvě instituce předat mladistvým zájem o politiku. Vzdělání, ač se jeho míra celkově zvýšila, má nízkou kvalitu. Celková míra participace v politických aktivitách je velmi nízká, proto není pravděpodobné, že rodiče, kteří sami nemají zájem o politiku a politické aktivity, by předali v tomto ohledu pozitivní návyky svým dětem. Zároveň je zde důležitý již zmiňovaný často komplikovaný vztah v rodinách, kde děti nemají právo o ničem rozhodovat.²⁶⁹

3.5 Shrnutí výsledků

Ani v jednom z případů nelze zamítnout nulovou hypotézu. Ze švýcarského vzorku 18 a 19letých můžeme vyčíst vyšší celkový podíl lidí, kteří sdílí domácnost se svými rodiči a snížení počtu lidí s vyšším stupněm dosaženého vzdělání, které by mohlo pozitivní efekt snížení hranice aktivního volebního práva negovat. Z tohoto hlediska může být problémem i možné nedostatečné občanské vzdělávání. V Maroku u 18 a 19letých vidíme velkou změnu k lepšímu u nejvyššího dosaženého vzdělání. Z dalších proměnných s pozitivním vlivem můžeme vybrat i zvýšení příjmů domácností a důvěry ve vládu. Toto může být zapříčiněno politickými reformami, které představil nový král Mohammed VI. Pro Maroko důležitým faktorem jsou volby z 7. 9. 2002, které se konaly jen 8 dní před zahájením dotazníkového šetření.

V neposlední řadě vidíme ve Švýcarsku i Maroku u 18 a 19letých vyšší zájem o neformální způsoby participace v politice než u starších občanů. Z toho lze usoudit, že absence nálezu pozitivního vlivu snížení hranice aktivního volebního práva může být v obou případech zapříčiněna i příliš úzkým pojetím konceptu zájmu o politiku, které nezachycuje zájem o neformální způsoby participace v politice.

²⁶⁹ ZERHOUNI, S., AZEDDINE, A. 2016. *Youth Activism in Morocco: Exclusion, Agency and the Search for Inclusion*: in Power2Youth Working Papers, No. 15 (September)

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala změnou míry zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva ve Švýcarsku a Maroku. Literatura zkoumající zájem o politiku v posledních desetiletích představila několik případů, v nichž po snížení hranice aktivního volebního práva došlo u nově oprávněných voličů ke zvýšení situačního i dispozičního zájmu o politiku.²⁷⁰²⁷¹ Autoři daných výzkumů staví své studie na v tomto ohledu velmi důležitém zjištění, které říká, že participace v politických aktivitách má větší pozitivní vliv na zájem o politiku, než tomu je směrem obráceným.²⁷² Zároveň i samotné informování o aktu snížení hranice aktivního volebního práva může zvýšit zájem o politiku.²⁷³ Z případů Rakouska, Skotska a dalších zemí jsme tedy mohli vidět zvýšení zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva.²⁷⁴ Díky tomu, že mladiství se nachází ve věku, kdy se zájem o politiku formuje,²⁷⁵ u nich participace v politických aktivitách dokáže tento zájem upevnit a dále rozvinout. Další zvýšení zájmu je podpořeno vlivem rodiny i školy, což jsou instituce, které mladým předávají informace o politice i volebních procesech a míru angažovanosti v politických aktivitách.²⁷⁶

Cílem tohoto výzkumu bylo rozšířit poznatky o studiu změny míry zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva o další případy. Byly zvoleny dvě země s rozdílným politickým uspořádáním – Švýcarsko a Maroko. V druhé části práce byl rozebrán kontext obou zemí, který představil některé důležité socio-ekonomické a politické jevy, které zájem o politiku u mladistvých ovlivňují. Pro Švýcarsko to bylo především specifické uspořádání politických institucí, které s sebou přináší i složitější volební procedury. Dalším hlediskem byl i stav občanského vzdělávání, které může být v porovnání s ostatními západoevropskými zeměmi nedostatečné.²⁷⁷ Ve Švýcarsku došlo

²⁷⁰ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

²⁷¹ EICHHORN, J. 2018. *Mobilisation through early activation and school engagement – the story from Scotland*. Journal of Youth Studies, 21:8, 1095-1110.

²⁷² QUINTELIER, E., HOOGHE, M. 2012. *Political Attitudes and Political Participation: A Panel Study on Socialization and Self-selection Effects among Late Adolescents*. International Political Science Review 33 (1): 63-81.

²⁷³ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ PRIOR, M. 2010. *You've Either Got It or You Don't? The Stability of Political Interest over the Life Cycle*. The Journal of Politics 72 (3): 747-766.

²⁷⁶ ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.

²⁷⁷ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

ke snížení hranice aktivního volebního práva v referendu.²⁷⁸ Marocká socioekonomická i politická situace se ukazuje jako podstatně horší, mnoho mladistvých se potýká s nevzdělaností, chudobou a nezaměstnaností. Celková politická situace v Maroku mladistvé frustruje, cítí se utlačováni a nemají důvěru ve vládu ani politické strany.²⁷⁹ Snížení hranice aktivního volebního práva proběhlo v Maroku na příkaz krále a s velmi krátkou průvodní kampaní.²⁸⁰ Literatura o zájmu o politiku u mladistvých poukazuje na jiné vnímání politických aktivit a větší zaujetí neformálními způsoby politické participace, do nichž patří aktivismus, ale třeba i politicky orientovaná aktivita na sociálních sítích.²⁸¹ Ze studií o chování švýcarských i marockých mladistvých vyplývá, že v tomto ohledu se nijak neliší a také se více zajímají o neformální politické aktivity.²⁸²²⁸³

Kvůli povaze zkoumaných dat bylo pro tento výzkum vědomě zvoleno poměrně tradiční pojetí zájmu o politiku, které výzkumníci zabývající se zájmem o politiku u mladistvých mnohdy kritizují.²⁸⁴ V tomto ohledu je v mém výzkumu rezerva, kterou by bylo možné zaplnit po přezkoumání případů Švýcarska a Maroka po získání průkaznějších dat, která v současné době nejsou k dispozici.

Výzkumná otázka byla položena ve znění: *Zvýšil se po snížení hranice aktivního volebního práva zájem o politiku u 18 a 19letých občanů ve Švýcarsku a Maroku?* Z výsledků tohoto výzkumu můžeme konstatovat, že se zájem o politiku u 18 a 19letých Švýcarů a Maročanů nezvýšil. Je třeba říct, že i přes použití nejlepších dostupných dat je výsledek tohoto zkoumání omezený i kvůli limitované dostupnosti proměnných a velikosti vzorků pro 18 a 19leté. Není v možnostech tohoto výzkumu prokázat kauzální závislost hladiny zájmu o politiku na snížení hranice aktivního volebního práva. V kontrolní skupině celkového vzorku Švýcarska jsme mohli vidět signifikantní snížení zájmu o politiku, v celkovém

²⁷⁸ *Herabsetzung des Stimmrechtsalters auf 18 Jahre*. Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

²⁷⁹ LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP) Collection. 3004.

²⁸⁰ ZERHOUNI, S. 2017. *Explaining Youth Participation and Non-Participation in Morocco*. Working paper no. 36. Power2Youth. ISSN 2283-5792

²⁸¹ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

²⁸² ZERHOUNI, S. 2017. *Explaining Youth Participation and Non-Participation in Morocco*. Working paper no. 36. Power2Youth. ISSN 2283-5792

²⁸³ ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

²⁸⁴ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.

vzorku Maroka jsme viděli naopak signifikantní zvýšení. V kontextu Maroka mohlo jít o situační zájem způsobený proběhlými celonárodními volbami, případně se mohlo jednat i o důsledek nástupu nového progresivního krále na trůn.

U švýcarských 18 a 19letých se míra zájmu o politiku významně nezměnila. Toto mohlo být způsobeno snížením počtu vzdělanější jedinců v populaci, případně i již zmíněným nedostatečným občanským vzděláním. Občanské vzdělání bohužel nemohlo být zachyceno intervenující proměnnou, protože nebyla v datasetu WVS dostupná. Zároveň výsledky ukázaly vyšší zájem o neformální způsoby participace v politice než u celkového vzorku. To odpovídá i poznatku o úzkém pojetí zájmu o politiku v tomto výzkumu, které zájem o neformální politické aktivity nemuselo zachytit.

U 18 a 19letých Maročanů test prokázal téměř nulovou změnu, s velmi mírným trendem směrem ke zlepšení. Toto drobné zvýšení zájmu mohlo být stejně jako u celkového vzorku způsobeno nedávnými volbami nebo zvýšením důvěry ve vládu. U marockých mladistvých je ale velmi pravděpodobné, že se zvýšení zájmu neprojeví, protože podmínky, které zájem o politiku podporují, jsou v kontextu životů marockých adolescentů velmi slabé a pro vznik a rozvoj zájmu o politiku nedostatečné.

Pokud se podíváme na dané případy z hlediska porovnání efektů snížení hranice aktivního volebního práva v různých politických zřízeních, můžeme konstatovat, že podmínky pro vznik zájmu o politiku jsou v Maroku mnohem nepříznivější než ve Švýcarsku. Není překvapivé, že celková míra zájmu o politiku je v Maroku nižší. Kontext nedemokratického zřízení obsahuje mnohé vlivy, které od zájmu o politiku v tradičním pojetí odrazují. V Maroku se po částečném uvolnění represivního režimu snižuje volební účast a zvyšují se počty prázdných hlasovacích lístků. V Maroku lidé celkově nedůvěřují vládě, a hlavně politickým stranám, vadí jim zejména vysoká míra korupce. Mladí lidé se cítí vyloučení z rozhodovacích procesů ve společnosti i v rodině, proto své názory raději projevují protesty a dalšími neformálními způsoby zapojení do politiky.²⁸⁵ U marockých 18 a 19letých jsme mohli vidět změny individuálních faktorů ovlivňujících zájem o politiku pozitivně. Patří sem vyšší míra vzdělanosti (která dokonce dosáhla na stejný medián jako u švýcarských 18 a 19letých), vysoké procento 18 a 19letých, kteří žijí s rodiči, i zvýšení důvěry ve vládu. Přesto se u 18 a 19letých Maročanů zvýšení zájmu o

²⁸⁵ LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP) Collection. 3004.

politiku po snížení hranice aktivního volebního práva neprojevalo. Podle prezentovaných výsledků jsou na vině velmi pravděpodobně právě kontextuální vlivy, jako povaha politického zřízení země, a z toho plynoucí nedostatečné podmínky pro rozvoj zájmu o politiku. Právě tyto kontextuální vlivy mohly efekt snížení hranice aktivního volebního práva negovat.

Ani kontext příkladné demokracie, jakou je Švýcarsko, nám neukázal zvýšení zájmu o politiku u 18 a 19letých občanů. Zde byly individuální podmínky již před snížením hranice aktivního volebního práva velmi dobré. Po reformě se zvýšil podíl 18 a 19letých žijících s rodiči a snížila se míra nejvyššího dosaženého vzdělání. Tento případ nám ukazuje, že ani v plně svobodném demokratickém zřízení se nemusí nutně po snížení hranice aktivního volebního práva u nově oprávněných voličů zvýšit zájem o politiku. Vlivů, které mohly efekt snížení hranice aktivního volebního práva negovat je několik. Mohlo se jednat o již zmíněný nižší počet 18 a 19letých s vyšším vzděláním, ale také o nedostatečnou kvalitu občanského vzdělávání, či celkové nastavení volebních procesů, které mohly být příliš složité. Zde znovu vidíme, že záleží na mnoha kontextuálních jednotlivostech, které jsou pro každý politický systém odlišné a mohou zájem o politiku ovlivňovat.

Z tohoto srovnání vychází důležitý argument, který bývá v debatě o snižování hranice aktivního volebního práva opomíjen. Pro to, aby se u mladých lidí zvýšil zájem o politiku, je v první řadě důležité zvážit, v jakém politickém kontextu se zvýšení zájmu o politiku má odehrát. Na vznik a udržení zájmu o politiku má vliv mnoho individuálních i celospolečenských jevů. Celková povaha politického zřízení dané země také určuje, jaké faktory budou zájem o politiku v dané zemi ovlivňovat pozitivně či negativně. Zvýšení zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva proto nemusí fungovat v každé zemi, ani v každé demokracii.

Pokud chtějí zákonodárci opravdu vyřešit problém nízkého zájmu o politiku u mladých občanů, je třeba adoptovat rozsáhlé celospolečenské reformy, a hlavně vzít v potaz měnící se způsoby moderní politické participace. Švýcarští i maročtí 18 a 19letí potvrzují zjištění, která v posledních letech ve výzkumu zájmu o politiku u mladistvých rezonují, a to, že způsob vnímání politických aktivit u adolescentů je jiný. Mladí lidé se zajímají o neformální způsoby participace v politice mnohem více než starší lidé.²⁸⁶ Pro správné

²⁸⁶ O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. *Contemporary Politics*, 9(1), 45–61.

pochopení zájmu o politiku u mladistvých je třeba, aby si veřejnost i výzkumníci byli tohoto rozdílu vědomi a uzpůsobili své pojetí zájmu o politiku pro mladé občany. I z důvodu příliš úzkého nastavení konceptu zájmu o politiku je možné, že tento výzkum neodhalil zvýšení zájmu o politiku u 18 a 19letých občanů Švýcarska a Maroka. Dalším důvodem mohl být i fakt, že se jednalo o snížení hranice aktivního volebního práva z 20 na 18 let v době, kdy již některé země snižovaly hranici z 18 na 16 let, a projevil se rozdíl v síle socializačních faktorů mezi těmito skupinami adolescentů.²⁸⁷

Tento výzkum se svými omezeními otevírá možnost přezkoumání případů Švýcarska a Maroka v budoucnosti. Jedná se také o první zkoumání zvyšování zájmu o politiku po snížení hranice aktivního volebního práva v zemi s nedemokratickým zřízením. Může proto inspirovat další budoucí rozšíření výzkumu o případy zemí, které z tohoto hlediska nikdy zkoumány nebyly.

²⁸⁷ ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria.* Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.

Summary

The bachelor thesis *Effects of lowering the voting age: Cases of Switzerland 1991 and Morocco 2002* has evaluated the influence of lowering the voting age on interest in politics in the cases of Switzerland and Morocco. This thesis built on existing research on changes in young people's interest in politics in response to getting the right to vote and expanded the range of countries where this issue has been examined. The thesis was divided into three parts; the first laid out the theoretical basis of the study and discussed the concept of interest in politics and its relationship with political behaviour. It also summarized the existing knowledge from the history of the lowering of the voting age. The following second part dealt with the cases of Switzerland and Morocco, where the voting age has been lowered from 20 to 18 years (in 1991 in Switzerland and in 2002 in Morocco). It also dealt with the socio-economic and political-historical context of both countries. The last part contained the quantitative research itself. It tested the null hypothesis that interest in politics of 18 and 19-year-olds from Switzerland and Morocco will stay the same after lowering the age of suffrage from 20 to 18 years of age. In neither of the cases, the null hypothesis could be refuted. The increase in interest in politics after lowering the voting age could have been negated by intervening variables. For Switzerland, lower attained education or poor quality of civic education might have been the case. For Morocco, it may have been the overall frustration and discontent with the Moroccan political situation and position in which the country's youth is. In both cases, the chosen conceptualization of interest in politics used in this research might have been a problem. It didn't account well for interest in informal political participation as a part of the interest in politics. In both countries, informal means of participation are popular among the youth and are on the rise in general. The results show the important notion that when considering steps to try to increase the interest in politics in young people, it's very important to take the political structure of the state into consideration, as it might influence the matter quite a lot. From comparing the contextual background of Switzerland and Morocco, it is clear that the non-democratic regime offers much worse conditions for developing a strong interest in politics. This thesis is the first to ever examine a non-democratic regime from the point of effects of lowering of the voting age. It opens a future possibility for broadening the field and re-examining Switzerland and Morocco if there is better data available.

Seznam grafů, obrázků a tabulek

Grafy

- Graf č. 1:** Zájem o politiku v průběhu života – Švýcarsko – str. 8
- Graf č. 2:** Volební účast podle věkové skupiny – str. 9
- Graf č. 3:** Průměrný věk při vstupu do prvního manželství – Švýcarsko – str. 16
- Graf č. 4:** Průměrný věk při vstupu do prvního manželství – Maroko – str. 17
- Graf č. 5:** Věk matky při porodu prvního dítěte – Švýcarsko – str. 17
- Graf č. 6:** Věk matky při porodu prvního dítěte – Maroko – str. 18
- Graf č. 7:** Volební účast podle věkové skupiny – Západní Evropa – str. 34
- Graf č. 8:** Volební účast podle věkové skupiny – Švýcarsko – str. 34
- Graf č. 9:** Míra gramotnosti u skupiny 15–24let – str. 40
- Graf č. 10:** Celková volební účast od roku 1963 a procento neplatných nebo prázdných hlasovacích lístků – Maroko – str. 45
- Graf č. 11:** Zájem o politiku ve Švýcarsku ve skupině 18 a 19 let – str. 52
- Graf č. 12:** Zájem o politiku ve Švýcarsku celkově – str. 53
- Graf č. 13:** Zájem o politiku v Maroku ve skupině 18 a 19 let – str. 54
- Graf č. 14:** Zájem o politiku v Maroku celkově – str. 55

Obrázky

- Obrázek č. 1:** Plakát Strany práce (PdA) pro kampaň za snížení hranice aktivního volebního práva – str. 29
- Obrázek č. 2:** Faktory ovlivňující zájem o politiku u švýcarských mladistvých – str. 36

Tabulky

- Tabulka č. 1:** Intervenující proměnné – Švýcarsko celkově – str. 59
- Tabulka č. 2:** Intervenující proměnné – Švýcarsko: skupina 18 a 19letých – str. 59
- Tabulka č. 3:** Intervenující proměnné – Maroko celkově – str. 61
- Tabulka č. 4:** Intervenující proměnné – Maroko: skupina 18 a 19letých – str. 62

Seznam příloh

Samostané přílohy k této práci obsahují:

Přílohu č. 1 – podrobné výsledky provedených statistických testů

Přílohu č. 2 – původní otázky z dotazníků WVS, jimiž byly použité proměnné měřeny

Literatura a prameny

Dataset

INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-2007. World Values Survey. Madrid: JD Systems Institute. Dostupné z:

<https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Zákony

La Loi n° 57-17 formant code électoral. 2011.

https://www.listeselectorales.ma/fr/web/files/Loi_57-11_fr.pdf, [20-3-2021]

La Loi n° 9-97 formant code électoral. 1997.

http://idpbarcelona.net/docs/recherche/marroc/pdf/ley_electoral.pdf, [20-3-2021]

Literatura

AICHHOLZER, J., KRITZINGER, S. 2020. *Voting at 16 in Practice: A Review of the Austrian Case.* In: EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age to 16 – Learning from Real Experiences Worldwide.* Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

BACHMANN, I., KAUFHOLD, K., LEWIS S. C., ZÚÑIGA, G. 2010. *News Platform Preference: Advancing the Effects of Age and Media Consumption on Political Participation.* International Journal of Internet Science 5(1):34-47

BECK, P. A., JENNINGS, M. K. 1969. *Lowering the voting age: The case of the reluctant electorate.* Public Opinion Quarterly 33: 370–79.

BENNETT L. L. M., BENNETT S. E. 1989. *Enduring Gender Differences in Political Interest: The Impact of Socialization and Political Dispositions.* American Politics Quarterly. 1989;17(1):105-122.

BENOLIEL, S. et col. 2004. *Strengthening Education in the Muslim World: Country Profiles and Analysis.* Bureau for Policy and Program Coordination. USAID.

BERRY, R., KIPPIN, S. 2014. *Should the UK lower the voting age to 16? A Democratic Audit Collection.* London: Democratic Audit.

BHATTI, Y., HANSEN, M. K. 2012. *Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters.* Journal of Elections, Public Opinion & Parties, 22:4, 380–406.

BLAIS, A. 2014. *Why is Turnout So Low in Switzerland? Comparing the Attitudes of Swiss and German Citizens Towards Electoral Democracy.* Swiss Political Science Review 20(4): 520–528.

BLAIS, A., A. DOBRZYNSKA, L. MASSICOTTE. 2003. *Why is turnout higher in some*

countries than in others? Ottawa: Elections Canada.

BLANK, R. H. 1974. *Socio-economic Determinism of Voting Turnout: A Challenge*. The Journal of Politics, Aug., 1974, Vol. 36, No. 3 (Aug., 1974), pp. 731-752

BLOMBERG JENSEN, M., PRISKORN, L., ANDERS, J., SKAKKEBAEK, N. E. 2015. *Temporal Trends in Fertility Rates: A Nationwide Registry Based Study from 1901 to 2014*. PloS one.

BÖMMEL, N., HEINECK, G. 2020. *Revisiting the Causal Effect of Education on Political Participation and Interest*. Institute of Labor Economics.

BOUGROUM, M., KISSAMI, M. A., DIAGNE, A. W., TAWIL, S. 2008. *Literacy policies and strategies in the Maghreb: comparative perspectives from Algeria, Mauritania and Morocco*. Research paper for UNESCO Regional Conferences in Support of Global Literacy.

BOULIANNE, S. 2011. *Stimulating or Reinforcing Political Interest: Using Panel Data to Examine Reciprocal Effects Between News Media and Political Interest*. Political Communication, 28:2, 147-162

BOURQIA, R., et al. 1995. *Jeunesse estudiantine marocaine. Valeurs et stratégies*, Rabat, Faculté des Lettres et des Sciences Humaines.

BOWMAN, K., LEHOUCQ, F., MAHONEY, J. 2005. *Measuring Political Democracy: Case Expertise, Data Adequacy, and Central America*. Comparative Political Studies. 2005;38(8):939-970.

BURSZTYN, L., CANTONI, D. FUNK, P., YUCHTMAN, N. 2018. *Polls, the Press, and Political Participation: The Effects of Anticipated Election Closeness on Voter Turnout*. National Bureau of Economic Research.

CAMPBELL, A., CONVERSE, P., MILLER, W., STOKES, D. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.

CAPACCIO, D. et col. *Youth Voter Participation: Involving Today's Young in Tomorrow's Democracy*. International IDEA. 1999. ISBN: 91-89098-31-5

Constitution fédérale, Suisses de l'étranger ayant le droit de vote et élections au Conseil des Etats. 2014. Swiss Federal Chancellery. Avis de droit du 21 août 2013.

CORMON, P. 2014. *Swiss Politics for Complete Beginners*. Editions Slatkine, ISBN 978-2-8321-0607-5

COWLEY, P., DENVER, D. 2004. *Votes at 16? The case against*. Representation, Vol. 41. No. 1. pp. 57-62.

DENNY, K., DOYLE, O. 2005. *Political interest, cognitive ability and personality: Determinants of voter turnout in Britain*, British Journal of Political Science 32(2):291-310.

EICHHORN, J. 2018. *Mobilisation through early activation and school engagement – the story from Scotland*. *Journal of Youth Studies*, 21:8, 1095-1110.

EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

ELLIS, A. 2007. *Tuning in to Democracy: Challenges of Young People's Participation*, Paper presented at the panel on Participation, Global Electoral Organizations Conference, Washington DC, March 27, 2007

FARTHING, R. 2010. *The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics*. *Journal of Youth Studies*, 13:2, 181-195

FERRÍN M., FRAILE M., GARCÍA-ALBACETE G. M., GÓMEZ R. 2020. *The gender gap in political interest revisited*. *International Political Science Review*. 2020;41(4):473-489.

FIELDHOUSE, E., TRANMER, M., RUSSEL, A. 2007. *Something about Young People or Something about Elections? Electoral Participation of Young People in Europe: Evidence from a Multilevel Analysis of the European Social Survey*. *European Journal of Political Research* 46 (6): 797_822.

FRANKLIN, M. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge University Press, Cambridge.

FREITAG, M., I. STADELMANN-STEFFEN. 2010. *Stumbling Block or Stepping Stone? The Influence of Direct Democracy on Individual Participation in Parliamentary Elections*. *Electoral Studies* 29: 472–483.

GIBBONS, J. D. 1993. *Nonparametric Statistics: An Introduction*. Newbury Park: Sage Publications.

GLENN, N. D., GRIMES, M. 1968. *Aging, Voting, and Political Interest*. *American Sociological Review*. Vol. 33, No. 4 (Aug., 1968), pp. 563-575

HENN, M., WEINSTEIN, M., WRING, D. 2002. *A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain*. *The British Journal of Politics and International Relations*, 4(2), 167–192.

HIDI, S., & RENNINGER, K. A. 2006. *The four-phase model of interest development*. *Educational Psychologist*, 41, 111–127. 4

HORN, D. 2011. *Income Inequality and Voter Turnout: Evidence from European national elections*. Amsterdam, AIAS, GINI Discussion Paper 16.

CHAN, T. W., CLAYTON, M. 2006. *Should the Voting Age be Lowered to Sixteen? Normative and Empirical Considerations*. *Political Studies*, 54(3), 533–558.

CHRISTAKIS, N. A., FOWLER, J. H. 2009. *Connected: The Surprising Power of Our Social Networks and How They Shape Our Lives*. New York: Little, Brown and Company.

INGLEHART, R., HAERPFER, C., MORENO, A., et al. (eds.). 1988-2007. *World Values Survey*. Madrid: JD Systems Institute.

JACKMAN, R.W. 1987. *Political Institutions and Voter Turnout in the Industrial Democracies*. *The American Political Science Review* 81(2): 405–424.

JENNINGS, M. K., NIEMI, R. G. 1981. *Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

JOHNSON, C., MARSHALL, B. 2004. *Political engagement among young people: An update*. Research paper by the Electoral Commission.

KENEALY, D., EICHHORN, J., PARRY, R., PATERSON, L., & REMOND, A. 2017. *Voting at 16: Lessons from Scotland for the Rest of the UK? Publics, Elites and Constitutional Change in the UK*, 45–75.

KRAPP, A. 2002. *Structural and Dynamic Aspects of Interest Development: Theoretical Considerations from an Ontogenetic Perspective*. *Learning and Instruction* 12 (4): 383-409.

LAZARSFELD, P. F., BERELSON, B., and GAUDET, H. 1960. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 2nd, 5th print ed. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-231-085-830

LEININGER, A., FAAS, T. 2020. *Votes at 16 in Germany: Examining Subnational Variation*. In: EICHHORN, J., BERGH, J. 2020. *Lowering the Voting Age To 16: Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-030-32540-4

LEITER, R. 2018. *Missing Youth: The Absence of the Young Moroccan Voice in the Nation*. Independent Study Project (ISP) Collection. 3004.

LOUGHRAN, T., MYCOCK, A., TONGE, J. 2019. 'Votes at 16' and Lessons From 1969. *Political Insight*. 2019;10(3):32-35.

Lower House Adopts Bill on Military Service. 2018. Kingdom of Morocco official website. <https://www.maroc.ma/en/news/lower-house-adopts-bill-military-service>, [19-3-2021]

MCALLISTER, I. 2014. *The politics of lowering the voting age in Australia: Evaluating the evidence*. *Australian Journal of Political Science*, 49:1, 68-83,

MCCAFFRIE, B., MARSH, D. 2013. *Beyond mainstream approaches to political participation: A response to Aaron Martin*. *Australian Journal of Political Science* 48: 112–17.

MOULINE, N. 2016. *Le Maroc vote: les élections législatives en chiffres (1963-2011)*. TAFRA.

NEUNDORF, A., SMETS, K., GARCIA-ALBACETE, G. M. 2013. *Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood*. *Acta Politica* 48 (1): 92–116.

- NUSSBAUEMER, H. 2008. *The riot was a misunderstanding. Interview with Roland Gretler*. Tages-Anzeiger , June 24, 2008, p. 29
- O'TOOLE, T., LISTER, M., MARSH, D., JONES, S., MCDONAGH, A. 2003. *Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people*. Contemporary Politics, 9(1), 45–61.
- PARRY, G., MOYSER, G., DAY, N. 1992. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PICKARD, S. 2019. *Devolution, the Independence Referendum and Votes at 16 in Scotland: Holyrood, a Pioneer in Democracy Leading the Way for Westminster?* Revue Française de Civilisation Britannique, XXIV-4 | 2019.
- PRIOR, M. 2007. *Post-broadcast democracy: How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York, NY: Cambridge University Press.
- PRIOR, M. 2010. *You've Either Got It or You Don't? The Stability of Political Interest over the Life Cycle*. The Journal of Politics 72 (3): 747–766.
- QUINTELIER, E., HOOGHE, M. 2012. *Political Attitudes and Political Participation: A Panel Study on Socialization and Self-selection Effects among Late Adolescents*. International Political Science Review 33 (1): 63-81.
- RHEINGANS, R., AND R. HOLLANDS. 2012. *'There is No Alternative?' Challenging Dominant Understandings of Youth Politics in Late Modernity through A Case Study of the 2010 UK Student Occupation Movement*. Journal of Youth Studies.
- ROTHENBÜHLER, M., KISSAU, K., EHRLER, F. 2012. *CH@ YOUPART: Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz*. Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.
- RYAN, R., & DECI, E. 2000. *Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions*. Contemporary Educational Psychology, 25, 54–67.
- SATER, J. N. 2009. *Parliamentary Elections and Authoritarian Rule in Morocco*. Middle East Journal. Vol. 63, No. 3 (Summer, 2009), pp. 381-400
- SATER, J. N. 2016. *Morocco: Challenges to tradition and modernity*. Routledge. ISBN 9781317573975.
- SHANI, D. 2009. *On the origins of political interest* (Doctoral dissertation). Princeton University, NJ.
- SHAPIRO, I. 2009. *The state of democratic theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- SHEHATA, A., AMNĂ, E. 2019. *The Development of Political Interest Among Adolescents: A Communication Mediation Approach Using Five Waves of Panel Data*. Communication Research. 46(8):1055-1077.

- SOLIJONOV, A. 2016. *Voter Turnout Trends around the World*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. ISBN: 978-91-7671-083-8
- SOLT, F. 2008. *Economic Inequality and Democratic Political Engagement*. American Journal of Political Science. Vol. 52, No. 1 (Jan., 2008), pp. 48-60
- STROMBACK, J., DJERF-PIERRE, M., SHEHATA, A. 2012. *The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective*. International Journal of Public Opinion Research, 25(4), 414–435.
- TONGE, J., MYCOCK, A. 2010. *Citizenship and political engagement among young people: The workings and findings of the youth citizenship commission*. Parliamentary Affairs, 63(1), 182–200.
- VAN DETH, J. W. 1989. *Interest in politics*. In: M. Kent Jennings (Ed.), *Continuities in political action: A longitudinal study of political orientations in three Western democracies* (pp. 275-312). Berlin, Germany: Walter de Gruyter, s. 267
- VAN DETH, J. W. 2001. *Studying Political Participation: Towards A Theory Of Everything?* Paper prepared for Workshop at the European Consortium for Political Research “Electronic Democracy: Mobilisation, Organisation and Participation via new ICTs” held in Grenoble, 6-11 April 2001
- VERBA, S., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H. E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA
- WESTLE, B. 2006. *Politisches Interesse, subjektive politische Kompetenz und politisches Wissen*. In: *Jugend und Politik: Voll normal!: Der Beitrag der politischen Soziologie zur Jugendforschung* edited by E. Roller, F. Brettschneider, and J. W. Van Deth, 209–240. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- ZEGLOVITS, E., AICHHOLZER, J. 2014. *Are People More Inclined to Vote at 16 than at 18? Evidence for the First-Time Voting Boost Among 16- to 25-Year-Olds in Austria*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 24:3, 351-361.
- ZEGLOVITS, E., ZANDONELLA, M. 2013. *Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria*. Journal of Youth Studies, 16:8, 1084-1104.
- ZERHOUNI, S. 2017. *Explaining Youth Participation and Non-Participation in Morocco*. Working paper no. 36. Power2Youth. ISSN 2283-5792
- ZERHOUNI, S., AZEDDINE, A. 2016. *Youth Activism in Morocco: Exclusion, Agency and the Search for Inclusion*: in Power2Youth Working Papers, No. 15 (September)
- ZERHOUNI, S., BABOUSSA, A. 2007. *Le marketing politique face aux réalités électorales*. Economica: La revue sociale économique et managériale, No. 1 (November 2007-February 2008), s. 67

Internetové zdroje

10 Richest Kings of Africa. 2020. Briefly. <https://briefly.co.za/89179-10-richest-kings-africa-2020-current-net-worth.html>, [17-3-2021]

Archive of the Museum of Design in Zurich. <https://www.emuseum.ch/objects/230272/>, [6-4-2021]

Average age at first marriage by sex and place of residence: 1960–2014. 2014. High Commission for Planning. https://www.hcp.ma/Age-moyen-au-premier-mariage-par-sexe-et-milieu-de-residence-1960-2014_a692.html, [20-3-2021]

Baisse de l'âge de vote : Campagne d'explication auprès des jeunes. 2003. Le Matin. <https://lematin.ma/journal/2003/Baisse-de-l-age-de-vote--Campagne-d-explication-aupres-des-jeunes/25018.html>, [6-4-2021]

BERRY, R. 2014. *How young is too young? The case for lowering the voting age*. The Conversation UK. <https://theconversation.com/how-young-is-too-young-the-case-for-lowering-the-voting-age-25793>, [3-4-2021]

BÜHLER, C. 2001. *More than revolutionary romance, heated debates and smoky old town cellars: Review of Mueller's way to paradise*. <https://web.archive.org/web/20131102103323/http://www.lyrikwelt.de/rezension/muellersweg-r.htm>, [17-3-2021]

Democracy Index 2020. In sickness and in health? The Economist: Intelligence Unit. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>, [16-3-2021]

Development Report. Washington, DC, <http://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6303>, [19-3-2021]

DUFRESNE, A. 2019. *It's time to let 16- and 17-year-olds vote*. Swissinfo.ch. https://www.swissinfo.ch/eng/opinion_time-to-let-16-and-17-year-olds-vote/44983684, [6-4-2021]

Educational attainment by sex and age group. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/education-science.assetdetail.16324570.html>, [17-3-2021]

EUGSTER, D. 2021. *The long road to women's suffrage in Switzerland*. Swissinfo. <https://www.swissinfo.ch/eng/the-long-road-to-women-s-suffrage-in-switzerland/46353984>, [22-3-2021]

E-Voting. 2021. Swiss Federal Chancellery. <https://www.bk.admin.ch/bk/en/home/politische-rechte/e-voting.html>. Retrieved [16-3-2021]

Family Expenditure Survey. 1961-2001. Office for National Statistics, UK Data Archive.

Federal elections 2019. 2019. Swiss Federal Statistical Office.
<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/politik/wahlen/eidg-wahlen-2019.html>, [15-3-2021]

GARCÍA, B. L., LARRAMENDI, M. H. 2017. *The 2016 parliamentary elections in Morocco: context and interpretations*. Real Instituto Elcano.
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari17-2017-lopezgarcia-hernandodelarramendi-2016-parliamentary-elections-morocco, [19-3-2021]

GIBSON, C. 2018. *Ten facts about poverty in Morocco*. The Borgen Project.
<https://borgenproject.org/10-facts-about-poverty-in-morocco/>, [19-3-2021]

GOUDIE, Y. 2018. *Youth and elections*. ACE The Electoral Knowledge Network.
<https://aceproject.org/ace-en/topics/yt/yt20/lowering-the-voting-age>, [6-4-2021]

HARTMANN, CH. 2017. *Lehrplan 21 explained*.
<https://livingin.swiss/2017/08/29/lehrplan-21-explained/>, [17-3-2021]

Herabsetzung des Stimmrechtsalters auf 18 Jahre. Swiss Votes.
<https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

Historical Brief. 2021. House of Representatives official website.
<https://www.chambredesrepresentants.ma/en/historical-brief>, [18-3-2021]

IDRISSI KAITOUNI, R. 2002. *The Moroccan Parliamentary System*. 107th Inter-Parliamentary Conference in Marrakech.
<https://web.archive.org/web/20020615092754/http://www.majliss-annouwab.ma/english/secretary-general.html>, [19-3-2021]

Information on voter registration. 2021. Listes Electorales Generales. Moroccan Ministry of the Interior. <https://www.listeselectorales.ma/fr/espace-informations.aspx>, [23-3-2021]

KUENZI, R. 2019. Teaching students how to live democratically. Swiss info.
https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/political-education_teaching-students-how-to-live-democratically/44859236, [17-3-2021]

KUENZI, R., GLATTHARD, J., WÄLTERLIN, U. 2020. *How do you get Swiss youngsters to vote?* <https://www.swissinfo.ch/eng/how-do-you-get-swiss-youngsters-to-vote-/46106516>, [14-3-2021]

LEYBOLD-JOHNSON, I. 2014. *Democratic? The canton where voting is compulsory*.
https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/schaffhausen_democratic--the-canton-where-voting-is-compulsory/38299724, [16-3-2021]

Live births by age of the mother. 2020. Swiss Federal Statistical Office.
<https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/births-deaths/births.html>, [20-3-2021]

Live births by birth order and age of mother. 2019. UN Data.
<http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3a58>, [23-3-2021]

- LOCK, H. 2019. *Teens campaign to lower voting age to 16*. RNZ News. <https://www.rnz.co.nz/news/national/399244/teens-campaign-to-lower-voting-age-to-16>, [28-3-2021]
- Magic formula*. 2015. Dictionnaire historique de la Suisse. <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/010097/2015-01-25/>, [17-3-2021]
- Marriages and nuptiality since 1801*. 2020. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/marriages-partnerships-divorces/nuptialiy.assetdetail.14387160.html>, [20-3-2021]
- Moroccans general strike for higher wages 1990*. Global Nonviolent Action Database. <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/moroccans-general-strike-higher-wages-1990>, [9-4-2021]
- Morocco Lowers Voting Age to 18*. Kuwait News Agency. <https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=1303552&mode=DOC&language=en>, [6-4-2021]
- Morocco*. CIA: The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/morocco/>, [17-3-2021]
- Moroccan King Announces Change in Voting Age*. Middle East and North Africa International Foundation for Electoral Systems (IFES). <https://www.electionguide.org/digest/post/12392/>, [6-4-2021]
- Morocco's Constituion of 2011*. 2012. Translated by Jefri J. Ruchti. constituteproject.org, [17-3-2021]
- Morocco's Military: Adequate, Modernizing, But Facing Big Challenges*. 2008. Telegram from Rabat to US Secretary of State. Wikileaks. https://wikileaks.org/plusd/cables/08RABAT727_a.html, [19-3-2021]
- Official voting papers*. 2021. Swiss Confederation official website. Ch.ch. <https://www.ch.ch/en/demokratie/votes/official-voting-papers/>, [15-3-2021]
- Popular Votes*. 2020. Swiss Federal Statistical Office, <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/politics/popular-votes/year-2020.html>, [16-3-2021]
- Population*. 2019. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung.html>, [15-3-2021]
- SHELL-OLSEN, S. 2019. *The voting age should not be lowered to 16*. The News Record. https://www.newsrecord.org/opinion/opinion-the-voting-age-should-not-be-lowered-to-16/article_335212b6-f99a-11e9-a75f-1b1b72351493.html, [14-3-2021]
- Stimm- und Wahlrecht für 18-Jährige*. Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/293.00>, [22-3-2021]

Stimmrechtsalter 18 (1986) | Politische Mitbestimmung in der Schweiz. SRF Archiv. https://www.youtube.com/watch?v=Gu9lsPwwRwQ&ab_channel=SRFArchiv, [22-3-2021]

Switzerland. CIA: The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/switzerland/>, [17-3-2021]

TACKENBERG, M. 2011. *Jugendunruhen.* <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/017349/2011-03-24/#HDieUnruhender1980erJahre>, [26-3-2021]

Tertiary educational attainment, by country, 2013 and 2018. Eurostat. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Tertiary_educational_attainment,_by_country,_2013_and_2018_\(%25_of_the_population_aged_30_to_34\).png&oldid=436914](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Tertiary_educational_attainment,_by_country,_2013_and_2018_(%25_of_the_population_aged_30_to_34).png&oldid=436914), [17-3-2021]

The ten main languages most frequented by the permanent resident population. 2017. Swiss Federal Statistical Office. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/sprachenreligionen/sprachen.assetdetail.7466542.html>, [15-3-2021]

UNESCO Institute for Statistics (UIS) database, <http://data.uis.unesco.org/en/country/ma>, [17-3-2021]

U.S. Decennial Census (1800–2010). <http://www.census.gov/asc>, [12-3-2021]

Volksabstimmung vom 3. März 1991. Explanatory brochure. Swiss Votes. <https://swissvotes.ch/vote/369.00>, [22-3-2021]

VOTE16USA campaign site. <https://vote16usa.org/>, [28-3-2021]

Who has the right to vote? 2021. Swiss Confederation official website. Ch.ch. <https://www.ch.ch/en/demokratie/votes/who-is-entitled-to-vote/>, [15-3-2021]

WOLFF, G. 2014. *Four questions on the agenda: The referendum will take place on June 7, 2015.* Luxemburger Wort. <https://www.wort.lu/fr/luxembourg/quatre-questions-a-l-ordre-du-jour-le-referendum-aura-lieu-le-7-juin-2015-544915f8b9b398870807df36>, [28-3-2021]

WÜRGLER, A. 2012. *Eidgenossenschaft.* Historisches lexikon der Schweiz. <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026413/2012-02-08/>, [7-4-2021]

YONGJIN, Y. 2020. *The state of poverty in Morocco.* The Borgen Project. <https://borgenproject.org/the-state-of-poverty-in-morocco/>, [19-3-2021]

ZERHOUNI, S. 2016. *Morocco: Elections without Democracy.* Heinrich Böll Stiftung. <https://www.boell.de/en/2016/11/22/morocco-elections-without-democracy>, [8-4-2021]

